

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií, Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2018

Barbora Kuklíková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií, Katedra německých a rakouských studií

Barbora Kuklíková

Příčiny propadu Svobodné demokratické strany (Freie Demokratische Partei) ve volbách do Bundestagu v roce 2013

Bakalářská práce

Praha 2018

Autor práce: **Barbora Kuklíková**

Vedoucí práce: **Ing. Pavla Kačmárová**

Rok obhajoby: **2018**

Bibliografický záznam

KUKLÍKOVÁ, Barbora. *Příčiny propadu Svobodné demokratické strany (Freie Demokratische Partei) ve volbách do Bundestagu v roce 2013*. Praha, 2018. 45 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce Ing. Pavla Kačmárová.

Abstrakt

Tato bakalářská práce zkoumá příčiny propadu německé *Freie Demokratische Partei* ve volbách do Bundestagu v roce 2013. Strana tehdy získala pouhých 4,8 % hlasů a poprvé od svého vzniku v roce 1948 tak nepřekročila 5% hranici pro vstup do Bundestagu. Teoretická část je věnována vzniku a vývoji liberalismu a zejména německého ordoliberalismu, který se po 2. světové válce transformoval v sociálně-tržní hospodářství, jež se do velké míry podílelo na úspěchu německého hospodářského zázraku. Tento koncept přijala za své právě FDP založená v roce 1948. Analytická část nejprve porovnává volební programy strany z let 2009 a 2013 z hlediska věrnosti sociálně-tržním principům. Cílem komparace je zjistit, zda možnou příčinou propadu strany mohl být výrazný odklon od zásad sociálně-tržního hospodářství. Následně se práce zabývá průběhem volebního období 2009–2013 a chybnými kroky, jichž se FDP dopustila, osobnostní krizí ve vedení strany a krátce také vlivem finanční krize EU a Německa na rozhodování voličů v kontextu jejich příklonu k politické straně *Alternative für Deutschland*, nově vzniklé v únoru 2013 na úkor FDP.

Abstract

This thesis deals with the reasons of the failure of *Freie Demokratische Partei* in 2013 federal election. With the gain of only 4,8 % votes, it didn't pass the 5% threshold for entering Bundestag for the first time since its establishment in 1948. The theoretical part focuses on the beginning and development of liberalism and especially German ordoliberalism, which transformed into the social market economy after the World War II and became an important aspect of German *Wirtschaftswunder*. The concept of social market economy was adopted by the newly established FDP. The analytical part first compares FDP's 2009 and 2013 election programmes regarding the adherence to social market principles, it then summarizes the problems and FDP's failures, which occurred during the 2009–2013 legislative period, the personal crisis in the party's leadership and also shortly considers the influence

of European financial crisis on the voters' decisions in context of the establishment of the strongly euro-sceptical party *Alternative für Deutschland* in February 2013.

Klíčová slova

Svobodná demokratická strana, Freie Demokratische Partei, FDP, liberalismus, ordoliberalismus, sociálně-tržní hospodářství, volby do Bundestagu, Guido Westerwelle, Philipp Rösler, Rainer Brüderle

Keywords

Free democratic party, Freie Demokratische Partei, FDP, liberalism, ordoliberalism, social market economy, election to Bundestag, Guido Westerwelle, Philipp Rösler, Rainer Brüderle

Rozsah práce: 75 078 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Barbora Kuklíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především paní Ing. Pavle Kačmárové za trpělivé vedení mé bakalářské práce a cenné rady, bez nichž by bylo obtížné práci dokončit. Děkuji také své rodině za veškerou podporu, pomoc a trpělivost. V neposlední řadě děkuji Česko-německému fondu budoucnosti za poskytnutí stipendia pro studijní pobyt na Univerzitě Řezno.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Barbora Kukliková

E-mail:

b.kuklikova@email.cz

Studijní obor:

Česko-německá studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS 2016, 2015/2016

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS 2018, 2017/2018

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.

Vedoucí práce:

Ing. Pavla Kačmárová

Název práce:

Příčiny propadu Svobodné demokratické strany (Freie Demokratische Partei) ve volbách do Bundestagu v roce 2013

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce zkoumá příčiny propadu německé FDP ve volbách do Bundestagu v roce 2013. Strana tehdy získala pouhých 4,8 % hlasů a poprvé od svého vzniku tak nepřekročila 5% hranici pro vstup do Bundestagu. Teoretická část je věnována vývoji liberalismu a zejména německého ordoliberalismu, který se po 2. světové válce transformoval v sociálně-tržní hospodářství. Tento koncept přijala za své právě FDP založená v roce 1948. Analytická část nejprve porovnává volební programy strany z let 2009 a 2013 z hlediska věrnosti sociálně-tržním principům. Cílem komparace je zjistit, zda příčinou propadu strany mohl být výrazný odklon od zásad sociálně-tržního hospodářství. Následně se práce zabývá průběhem volebního období 2009–2013, osobnostní krizí ve vedení strany a vlivem finanční krize EU a Německa na rozhodování voličů v kontextu jejich příklonu k nově vzniklé straně Alternative für Deutschland.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Téma práce zůstalo stejné, struktura až na menší odchylky také. Na rozdíl od předpokladu uvedeného v projektu bakalářské práce jsem neanalyzovala základní program FDP (Karlsruher Freiheitsthesen), ale porovnávala jsem volební programy z let 2009 a 2013. Účelem této komparace bylo zjistit, zda a do jaké míry se strana v programu z roku 2013 odklonila od sociálně-tržních principů ve srovnání s programem z roku 2009, a zda se tedy jednalo o jednu z příčin selhání strany ve volbách 2013.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Kořeny liberalismu v Německu

1.2 Vznik strany FDP a její úloha v rámci stranického systému

2 KOMPARACE VOLEBNÍCH PROGRAMŮ FDP Z LET 2009 A 2013

2.1 Výsledky voleb

2.2 Volební program FDP 2009

2.3 Volební program FDP 2013

2.4 Zhodnocení programů

3 DALŠÍ PŘÍČINY PROPADU

3.1 Problémy během volebního období

3.2 Krize ve vedení FDP

3.3 Ekonomická krize

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

- Abelshauser, Werner. Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945. München: C. H. Beck, 2004.
- Ambrosius, Gerold. Die Durchsetzung der Sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945–1949. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1977.
- Armonk, Mark Skousen. The Big Three In Economics. New York: M. E. Sharpe, 2007.
- Boaz, David. Liberalismus v teorii a politice. Praha: Liberální Institut, 2002.
- Bruns, Tissy. „Mehr Optionen, gesunkene Erwartungen“. Aus Politik und Zeitgeschichte 51 (2009): 3–5.
- Jesse, Eckhard. „Wer wählte wie? Eine Analyse der Bundestagswahl 2013“ v Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014.
- Jung, Matthias, Yvonne Schroth a Andrea Wolf. „Angela Merkels Sieg in der Mitte“. Aus Politik und Zeitgeschichte 48–49 (2013): 9–20.
- Kolb, Eberhard. Deutschland 1918 – 1933: Eine Geschichte der Weimarer Republik. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, 2010.
- Korte, Karl-Rudolf a Niko Switek. „Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen“. Aus Politik und Zeitgeschichte 48–49 (2013): 3–9.
- Maczynska, Elzbieta a Piotr Pysz. „Liberalismus – Neoliberalismus – Ordoliberalismus.“ Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik 139 (2014): 33–40.
- Niedermayer, Oskar. „Von der dritten Kraft zur marginalen Partei: Die FDP von 2009 bis nach der Bundestagswahl 2013“, v Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013, ed. Oskar Niedermayer. Berlin: Springer VS, 2015, 103–134.
- Ptak, Ralf. „Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy.“ V The road from Mont Pèlerin : The making of the neoliberal thought collective, ed. Philip Mirowski, 98–138. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- Schoen, Harald a Agatha Rudnik. „Wirkungen von Einstellungen zur europäischen Schulden- und Währungskrise auf das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2013“ v Wahlen und Wähler: Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 2013, ed. Harald Schoen, Bernhard Weißels. Berlin: Springer VS, 2016, 135–160.
- Schoofs, Jan a Jan Treibel. „Depolarisierung und Multioptionalität? Wettbewerbsstrategien der Parteien in den Bundestagswahlkämpfen 2009 und 2013.“ V Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm, 47–64. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014.
- Smith, Adam. Bohatství národů. Praha: Liberální Institut, 2001.
- Stammen, Theo. „Freie Demokratische Partei (F.D.P.).“ V Programme der politischen Parteien in der Bundesrepublik, ed. Rainer Kunz, Herbert Maier, Theo Stammen, 213–279. München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1975.
- Tils, Ralf a Joachim Raschke. „Strategie zählt“. Aus Politik und Zeitgeschichte 48–49 (2013): 20–27.
- Vorländer, Hans. „Die FDP zwischen Erfolg und Existenzgefährdung.“ V Parteien in der Bundesrepublik Deutschland, ed. Alf Mintzel a Heinrich Oberreuter, 237–275. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990.
- Wolfrum, Edgar. Die gesungene Demokratie: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen bis zur Gegenwart. Stuttgart: Klett-Cotta, 2006.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD	2
1 TEORETICKÁ ČÁST	4
1.1 KOŘENY LIBERALISMU V NĚMECKU.....	4
1.2 VZNIK STRANY FDP A JEJÍ ÚLOHA V RÁMCI STRANICKÉHO SYSTÉMU	7
2 KOMPARACE VOLEBNÍCH PROGRAMŮ FDP Z LET 2009 A 2013	10
2.1 VÝSLEDKY VOLEB	10
2.2 VOLEBNÍ PROGRAM FDP 2009	11
2.3 VOLEBNÍ PROGRAM FDP 2013	15
2.4 ZHODNOCENÍ PROGRAMŮ.....	19
3 DALŠÍ PŘÍČINY PROPADU	24
3.1 PROBLÉMY BĚHEM VOLEBNÍHO OBDOBÍ	24
3.2 KRIZE VE VEDENÍ FDP	28
3.3 EKONOMICKÁ KRIZE	32
ZÁVĚR	35
SUMMARY	38
BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	40
SEZNAM GRAFŮ	44
SEZNAM PŘÍLOH	45
PŘÍLOHY	I

Úvod

*Die FDP ist tot, lang lebe der Liberalismus! Bei Wahlen geht es um Angebot und Nachfrage. Und die Wähler haben, Ironie des Schicksals, die FDP aus dem Bundestag geschmissen. Das ist eine historische Niederlage. Und sie ist verdient.*¹

Magazin Stern, 23. 9. 2013

Volby do Bundestagu v letech 2009 a 2013 přinesly liberální straně *Freie Demokratische Partei* (dále FDP) dvě historická „poprvé“. Zatímco v roce 2009 strana dosáhla historicky nejlepšího výsledku a získala 14,6 % hlasů, o čtyři roky později, tedy v roce 2013 propadla o 9,8 % na pouhých 4,8 % hlasů. Poprvé od svého vzniku se tak musela vyrovnat se skutečností, že nebude součástí budoucí vlády.

Cílem této bakalářské práce je zjistit, jaké faktory přispěly k tak dramatickému propadu během pouhých čtyř let. Teoretická část se zabývá vznikem a vývojem liberalismu, zvláště se soustředí na německý ordoliberalismus, který se po 2. světové válce transformoval v tzv. sociálně-tržní hospodářství. Tento myšlenkový směr výrazně přispěl k úspěchu německého hospodářského zázraku a jeho principy pojala za své strana FDP, vzniklá v roce 1948. Vysvětlení základních principů sociálně-tržního hospodářství je důležité pro následující analytickou část práce, která sleduje, do jaké míry zůstala FDP těmito principům ve svém programovém směřování věrná. Analytická část práce tedy nejprve srovnává volební programy FDP z let 2009 a 2013, v nichž se zaměřuje zejména na projevy liberální ideologie a na to, do jaké míry se strana držela svého hodnotového zakotvení. Stanovená hypotéza předpokládá, že mohlo dojít k odklonu od liberálních hodnot a tím ke ztrátě některých výrazně liberálně orientovaných voličů. Druhá část analytické části práce pojednává o dalších vnitřních i vnějších faktorech, které ovlivnily fatální výsledek voleb v roce 2013.

Z metodologického hlediska se jedná o kvalitativní a komparativní analýzu. Volební programy FDP z let 2009 a 2013 jsou nejprve analyzovány po obsahové stránce, a následně komparovány na základě kritéria míry implementace sociálně-tržních principů. Další příčiny propadu strany jsou analyzovány zejména na základě sekundární literatury, práce čerpá i z volebních průzkumů a statistik. V teoretické části zabývající se vznikem, charakteristikou a vývojem liberální ideologie práce čerpá především z knih Davida Boaze *Liberalismus*

¹ „FDP je mrtvá, ať žije liberalismus! Ve volbách jde o nabídku a poptávku. A voliči ironií osudu z Bundestagu vyhodili FDP. Jde o historickou porážku. Zaslouženou.“, (překlad BK). „FDP ist tot, lang lebe der Liberalismus!“, Stern, <https://www.stern.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2013-die-fdp-ist-tot--lang-lebe-der-liberalismus--3906358.html>, staženo 18. 5. 2018.

v teorii a politice a *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945* od Wenera Abelshausera, z článku Ralfa Ptaka „Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy“ z knihy *The road from Mont Pèlerin : The making of the neoliberal thought collective* a z článku Elzbiety Maczynske a Piotra Pysze „Liberalismus – Neoliberalismus – Ordoliberalismus.“ publikovaného v odborném časopise *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*. Kapitola věnující se založení strany FDP a její historii se opírá především o článek Hanse Vorländera „Die FDP zwischen Erfolg und Existenzgefährdung“ z knihy *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*. Komparativní analýza zkoumá primární zdroje volebních programů strany FDP z let 2009 a 2013, které jsou k dispozici na webových stránkách strany.² Většina poznatků týkajících se krize ve vedení strany vychází z článku Oskara Niedermayera „Von der dritten Kraft zur marginalen Partei: Die FDP von 2009 bis nach der Bundestagswahl 2013“ publikovaného v rámci knihy *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*, dále byly použity články z webových stránek německého tisku, zejm. *Der Tagesspiegel* a *Süddeutsche Zeitung*. Část práce věnovaná průběhu volebního období 2009–2013 čerpá především z článků Karla-Rudolfa Korteho a Niko Switka „Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen“ publikovaného v odborném časopise *Aus Politik und Zeitgeschichte* a Jana Schoofse a Jana Treibela „Depolarisierung und Multioptionalität? Wettbewerbsstrategien der Parteien in den Bundestagswahlkämpfen 2009 und 2013.“ z knihy *Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen*. Informace týkající se vlivu hospodářské krize na volební chování vychází zejména z článku Haralda Schoena a Agathy Rudnik s názvem „Wirkungen von Einstellungen zur europäischen Schulden- und Währungskrise auf das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2013“ z knihy *Wahlen und Wähler: Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 2013*. Za přístup k mnoha z těchto literárních zdrojů vděčím zejména Česko-německému fondu budoucnosti. Díky stipendiu, jež mi bylo poskytnuto, jsem mohla po celý akademický rok 2016/2017 studovat na Univerzitě Řezno a využívat pro svou bakalářskou práci tamní knihovnu.

²Freie Demokraten, <https://www.fdp.de>, staženo 30. 5. 2018

1 Teoretická část

Vzhledem k hlavnímu cíli mé práce, kterým je zanalyzovat příčiny propadu Svobodné demokratické strany (Freie Demokratische Partei, dále FDP) ve volbách do Bundestagu v roce 2013, považuji za nezbytné nejprve vysvětlit historické kořeny této politické strany. V následující části představím nejdříve vývoj ekonomického smýšlení, který určil politické zařazení této strany v nově vzniklé Spolkové republice Německo (dále SRN), a následně samotný vznik FDP, který velmi úzce souvisí se vznikem konceptu tzv. sociálně-tržního hospodářství. Ráda bych na tomto místě vymezila základní pojmy týkající se liberalismu, které budu ve své práci dále uvádět, a stručně se zmínila o dějinném vývoji tohoto filosofického, politického a ekonomického systému, vzhledem k tématu práce budu sledovat především ekonomický směr.

1.1 Kořeny liberalismu v Německu

Filosofické kořeny liberálního smýšlení můžeme nalézt již u osvícenských myslitelů 18. století, zejména v díle Alexandra von Humboldta nebo Immanuela Kanta, jenž požadoval „*legální ústavu, která by každému zajistila jeho práva v mezích zákona tak, aby každý měl volnost usilovat o své štěstí, jak pokládá za vhodné, pokud neporuší svobodu a práva svých spoluobčanů*“.³ Za duchovního otce klasického liberalismu v ekonomické sféře je ovšem považován Adam Smith, skotský ekonom a filosof, žijící rovněž v 18. století. Zcela zásadní pro další formování ekonomického smýšlení bylo jeho dílo *Bohatství národů* (někdy překládáno jako *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*), publikované v roce 1776.⁴ Ve svém díle se Smith opírá o základní liberální doktrínu „laissez faire“, tedy „nechte konat“ či volněji „nechte věcem volný průběh“.⁵ Přichází s myšlenkou spontánního řádu, což znamená, že pokud stát lidem zajistí ochranu práv na svobodu a vlastnictví, a vytvoří takové prostředí, kde se mezi sebou mohou tito lidé volně stýkat, řád se ve společnosti objeví sám, bez nutnosti zásahu mocenských struktur a centrálního řízení. Jednou z forem tohoto spontánního řádu – patří sem například i řeč nebo právo – je právě tržní ekonomika.⁶ Lidé,

³David Boaz, *Liberalismus v teorii a politice* (Praha: Liberální Institut, 2002), 40. Srov. Jürgen Frölich, „Zur Tradition des Liberalismus in Deutschland“, v *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik* 4 (2007): 41.

⁴Elzbieta Maczynska a Piotr Pysz, „Liberalismus – Neoliberalismus – Ordoliberalismus“, v *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik* 1(2014): 33 a 38.

⁵Mark Skousen Armonk, *The Big Three In Economics* (New York: M. E. Sharpe, 2007), 42.

⁶Boaz, *Liberalismus*, 32.

vyrobějící a obchodující ve vlastním zájmu za účelem zisku jsou vedeni „neviditelnou rukou trhu“ k prospěchu jiným.⁷ Takto lze zjednodušeně parafrázovat a zobecnit myšlenku, kterou obsahuje slavná citace ze Smithova Bohatství národů: „*A takto také získáváme jeden od druhého valnou většinu oněch úsluh, které potřebujeme. Není to laskavost řezníka, sládky nebo pekaře, které vděčíme za svůj oběd, ale je to jejich ohled na jejich vlastní zájem. Nespolehneme se na jejich lidskost, ale na jejich sebelásku a nikdy jim nezdůrazňujeme naše potřeby, ale jejich výhody.*“⁸

Konec éry klasického liberalismu nelze přesně určit, nicméně již na přelomu 19. a 20. století se stále častěji ve společnosti objevovaly tendence k antikapitalistickému, socialistickému či etatistickému smýšlení.⁹ První celosvětový válečný konflikt v letech 1914–1918 s sebou přinesl změnu v dalším vývoji ekonomiky.¹⁰ Protekcionalismus zaváděný už před 1. světovou válkou byl nahrazen znovuoobnověným mezinárodním obchodem, došlo k rozvoji kapitalismu a liberalismu. Dvacátá léta bývají označována jako „zlatá“ díky všeobecné prosperitě a rozvoji, velmi se dařilo mnoha odvětvím kultury.¹¹ S Velkou hospodářskou krizí, která vypukla na newyorské burze v říjnu 1929, vyvolala bankovní run a postupně se rozšířila do dalších zemí světa, nastalo období rozčarování a ztráty iluzí o bezchybném fungování trhu a jeho pověstné „volné ruky“.¹² Toto zklamání se stalo živnou půdou pro totalitní režimy, které kladly vinu za Velkou hospodářskou krizi a její důsledky právě liberálnímu uspořádání společnosti.

V polovině 30. let 20. století založila skupina ekonomů okolo Waltera Euckena a Franze Böhma tzv. Freiburskou školu.¹³ Považovala za nutné dát oficiální teoretický rámec vztahu mezi státem, ekonomikou a společností obecně. Byl zaveden oficiální pojem *Ordnungspolitik*, tedy politika pořádku.¹⁴ Zatímco levicově smýšlející ekonomové s nástupem nacionálně-socialistické vlády Adolfa Hitlera buď emigrovali, nebo podleli systematické

⁷Boaz, *Liberalismus*, 31.

⁸Adam Smith, *Bohatství národů* (Praha:Liberální Institut, 2001), 16.

⁹Maczynska a Pysz, „Liberalismus“, 34.

¹⁰Boaz, *Liberalismus*, 44.

¹¹Eberhard Kolb, *Deutschland 1918 – 1933: Eine Geschichte der Weimarer Republik* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, 2010), 137.

¹²Maczynska a Pysz, „Liberalismus“, 34. Srov. Armonk, *The Big Three*, 134.

¹³Armonk, *The Big Three*, 101.

¹⁴Ralf Ptak, „Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy“, v *The road from Mont Pèlerin : The making of the neoliberal thought collective*, ed. Philip Mirowski (Cambridge: Harvard University Press, 2009), 101 a 110.

likvidaci nepřátel režimu, příslušníci freiburské školy mohli až na výjimky během války nadále pracovat.¹⁵

Období bezprostředně po skončení války v roce 1945 bývá často označováno jako *Stunde Null* neboli hodina nula, což značí rozvrácenost německého hospodářství a vyčerpánost přeživšího obyvatelstva. Sovětská zóna zaujala velmi brzy vůči liberálům represivní postoj, nicméně také Spojenci měli k liberální politice určité výhrady.¹⁶ I za těchto náročných podmínek se ovšem ordoliberalní koncepce dále rozvíjela¹⁷, a záhy získala významný vliv na utváření poválečného hospodářství v rámci konceptu *Soziale Marktwirtschaft* neboli sociálně-tržní hospodářství. Teoretický základ tomuto konceptu poskytli zejména ekonomové Walter Eucken a Alfred-Müller Armack.¹⁸ Sociálně-tržní hospodářství bylo vnímáno jako protiklad k plánovanému hospodářství, jehož fungování bylo nahlíženo kriticky na příkladu sovětské okupační zóny, navíc získalo negativní konotace během období nacionálně-socialistické vlády. Na druhé straně se koncept vymezoval vůči klasickému liberalismu, ke kterému panoval skeptický postoj kvůli zkušenosti Velké hospodářské krize.¹⁹

Základní principy fungování sociálně-tržního hospodářství lze zjednodušeným způsobem vymezit následovně: jedná se o kombinaci řízeného hospodářství a volného trhu, silný důraz je přitom kladen na sociální aspekty politiky státu, jichž především se týká ono řízení.²⁰ Jedinec, jakožto subjekt trhu, který má právo svobodně produkovat i konzumovat, je zároveň zodpovědný za své ekonomické chování a jeho důsledky. Uplatňován je princip solidarity a zároveň subsidiarity²¹ – tedy ekonomickému subjektu je podána „pomocná ruka“ – v tomto případě jde o zásah státu – pouze pokud se ocitne na úplném dně, nikoliv při sebemenších hospodářských potížích či ztrátách.²² Nejedná se přitom o teorii per se, spíše

¹⁵Z důvodu irelevance pro téma mé bakalářské práce se zde nebudu blíže věnovat problematice koexistence ordoliberalní instituce v období Třetí říše. Více viz Ptak, „Neoliberalism“, 116–119. Srov. Maczynska a Pysz, „Liberalismus“, 34.

¹⁶Ptak, „Neoliberalism“, 119.

¹⁷V roce 1948 vyšlo první číslo časopisu *ORDO. Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, vydávaného členy freiburské školy. V tomto časopise byl také roku 1950 poprvé použit pojem ordoliberalismus. Srov. Maczynska a Pysz, „Liberalismus“, 35. a Ptak, „Neoliberalism“, 108.

¹⁸Ptak, „Neoliberalism“, 119. V Základním zákoně Spolkové republiky Německo, vydaném 8. května 1949, není blíže specifikován charakter německého hospodářství, což ponechávalo prostor pro poválečné jednání o jeho podobě. Srov. Werner Abelshausen, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, (München: C. H. Beck, 2004), 162 a 188.

¹⁹Abelshausen, *Wirtschaftsgeschichte*, 89.

²⁰Gerold Ambrosius, *Die Durchsetzung der Sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 194–1949*, (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1977), 197.

²¹Princip subsidiarity znamená, že zodpovědnost za sebe nese nejnížší článek společnosti, tzn. jednotlivce.

²²Abelshausen, *Wirtschaftsgeschichte*, 89–100.

o prostředek zavádění ideje ordoliberalismu do praxe.²³ Koncept sociálně-tržního hospodářství se přitom vyvíjel a měnil v závislosti na vnitrostátní politické, ekonomické a sociální situaci.²⁴

Sociálně-tržní principy a jejich zavádění do praxe měly zásadní podíl na úspěchu fenoménu *Wirtschaftswunder*, německého hospodářského zázraku.²⁵ Za otce hospodářského zázraku je považován Ludwig Erhard²⁶, německý ekonom a pozdější spolkový kancléř, člen strany CDU/CSU, který na implementaci sociálně-tržních prvků do německé ekonomiky dohlížel z postu ministra hospodářství. V říjnu 1963 na místo spolkového kancléře uvolněné po Konradu Adenauerovi nastoupil právě Ludwig Erhard, který se zprvu těšil obrovské popularitě. S rokem 1966 ale přišla hospodářská recese, která s sebou přinesla zvýšenou nezaměstnanost a krizi státního rozpočtu. Mezi lidmi vypukla vlna paniky, vyvolaná obavami o ztrátu nabytého blahobytu a opakování Velké hospodářské krize. Erhard v této napjaté situaci odmítl aktivní zásah státu do hospodářského dění, ve snaze zachovat podstatu sociálně-tržního hospodářství. Jeho jednání se ovšem nesetkalo s pochopením, a on byl nucen v listopadu téhož roku funkci spolkového kancléře složit²⁷. Po Erhardově demisi se začal koncept sociálně-tržního hospodářství postupně rozvolňovat. Popularity liberální ideologie se naučily využívat také odbory a sociální demokraté.²⁸ Od 50. let 20. století se namísto ordoliberalismu hovoří spíše o tzv. sociálním liberalismu, tedy liberalismu reagujícím na sociální problémy. Tento směr přijala strana FDP za svůj v roce 1971 v rámci tzv. Freiburských tezí.²⁹ V následující části práce nastíním okolnosti vzniku FDP a její úlohu v rámci německého systému politických stran.

1.2 Vznik strany FDP a její úloha v rámci stranického systému

Vznik strany FDP provázelo mnoho komplikací. Navázání na tradici liberalismu Výmarské republiky usnadňovalo zařazení liberálních stran mezi tzv. *Lizenzparteien*, neboli politické strany povolené Spojenci po skončení 2. světové války. Zároveň bylo ovšem nutno vypořádat se s mnohačetnými proudy německého liberalismu – v období Výmarské republiky existovala *Deutsche Volkspartei*, *Demokratische Partei* a mnoho dalších regionálních

²³Ptak, „Neoliberalism“, 123.

²⁴Ibid., 124.

²⁵Ambrosius, *Die Durchsetzung*, 172.

²⁶Edgar Wolfrum, *Die geprüfte Demokratie: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, (Stuttgart: Klett-Cotta, 2006), 52.

²⁷Ibid., 216–226.

²⁸Ptak, „Neoliberalism“, 125–126.

²⁹Wolfrum, *Demokratie*, 235.

liberálních proudů – a utvořit jednotnou politickou stranu.³⁰ Navzdory těmto nepříznivým okolnostem se v prosinci 1948 na stranickém sjezdu v Heppenheimu podařilo založit FDP jako jednotnou liberální stranu Spolkové republiky Německo.³¹ Toto sjednocení umožnili především dva společní jmenovatelé – přihlášení se k sociálně-tržnímu hospodářství a odmítnutí sociální politiky ve smyslu státních intervencí, které podporovala zejména Sociálně-demokratická strana Německa (SPD).³² Již od počátku existence strany se velmi zřetelně projevovala její funkce tzv. *dritte Kraft* neboli třetí síly. Na rozdíl od ostatních menších stran, které postupně přicházely o svůj podíl v Bundestagu zejména díky 5% klauzuli zavedené v roce 1953, FDP se upevňovala ve své pozici pověstného jazýčku na vahách mezi stranami SPD a CDU/CSU a stala se nezbytným koaličním partnerem té které velké strany, která zvítězila ve volbách do Spolkového sněmu.³³

Nejúspěšnější vládní období FDP představovala sociálně-liberální koalice v letech 1969–1974³⁴, tedy první koalice FDP s SPD na spolkové úrovni. Tehdejší předseda sociálních demokratů a nový spolkový kancléř Willy Brandt umožnil FDP pod vedením Waltera Scheela obsadit důležitá ministerstva – ministerstvo vnitra, zahraničí a posléze také hospodářství. Volební období se neslo v reformním duchu, kromě prosazování tzv. *Ostpolitik*, tedy politiky, která usilovala o zlepšení vztahů se státy Východního bloku a zejména NDR, se vláda zasadila o zavádění reformů odpovídajících demokratizaci a modernizaci společnosti. Jednalo se především o reformy v oblastech vzdělání, trestního práva, sociálního zabezpečení, zrovnoprávnění žen nebo snížení hranice plnoletosti. Spolupráce s SPD se projevila také v programové reformě FDP, která sociálně-tržní koncept rozšířila právě o sociální dimenzi a byla dovršena přijetím již výše zmíněných Freiburských tezí v roce 1971.³⁵

Úloha koaliční strany má do značné míry vliv také na programovou orientaci FDP. Do programového směřování strany se tak promítá zejména snaha o přizpůsobení se

³⁰Theo Stammen, „Freie Demokratische Partei (F.D.P.)“, v *Programme der politischen Parteien in der Bundesrepublik*, ed. Rainer Kunz et al., (München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1975), 430.

³¹Původně byla snaha utvořit celoněmeckou stranu, posléze bylo ale jasné, že dojde k rozdělení Německa na dva státy. Srov. Stammen, „Freie Demokratische Partei“, 431.

³²Přesto bylo od počátku možno vyzorovat větší otevřenost některých liberálně-demokraticky laděných zemí ke spolupráci s SPD na zemské úrovni. Srov. Hans Vorländer, „Die FDP zwischen Erfolg und Existenzgefährdung“, v *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, ed. Alf Mintzel a Heinrich Oberreuter, (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990), 242.

³³Stammen, „Freie Demokratische Partei“, 431–432.

³⁴Volební období bylo přerušeno hlasováním o důvěře v roce 1972, nicméně sociálně-liberální koalice byla ve vládě potvrzena a pokračovala v činnosti až do voleb v roce 1974. „Sozialliberale Koalition und innere Reformen“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/izpb/10109/sozialliberale-koalition-und-innere-reformen?p=1>, staženo 26. 5. 2018.

³⁵„Sozialliberale Koalition und innere Reformen“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/izpb/10109/sozialliberale-koalition-und-innere-reformen?p=1>, staženo 26. 5. 2018.

současnému koaličnímu partnerovi, zároveň ovšem tendence odlišit se alespoň částečně od programu velkých stran a vědomí jakési korekční funkce v rámci koalice, tzv. „opozice v koalici“.³⁶ Politické chování strany FDP je také vedeno snahou o přežití, nazývanou *Überlebensimperativ*, neboli snahou o překonání 5% hranice pro vstup do Spolkového sněmu.³⁷ Ačkoliv k nedostatečnému volebnímu zisku došlo poprvé právě až v roce 2013, v některých letech byly procentuální zisky strany nad očekávání nízké.

Koncept sociálně-tržního hospodářství, který vychází z německého ordoliberalismu a zastává principy volného trhu, svobody a odpovědnosti jedince a minimálních zásahů státu do ekonomiky a obecně do života společnosti, výrazně přispěl k německému hospodářskému zázraku po 2. světové válce. Za svůj ho přijala strana FDP vzniklá v roce 1948. Následuje analytická část práce, ve které jsou teoretické poznatky využity ke zhodnocení příčin selhání strany ve volbách do Bundestagu v roce 2013.

³⁶Stammen, „Freie Demokratische Partei“, 438–439, Srov. Vorländer, „Die FDP“, 241.

³⁷Vorländer, „Die FDP“, 241.

2 Komparace volebních programů FDP z let 2009 a 2013

V následující části práce představím výsledky voleb do Bundestagu v letech 2009 a 2013 se zaměřením na úspěchy a propady strany FDP. Srovnám volební programy této strany z uvedených let a pokusím se jejich analýzou dojít k závěru, proč se FDP v roce 2013 do Bundestagu nedostala.

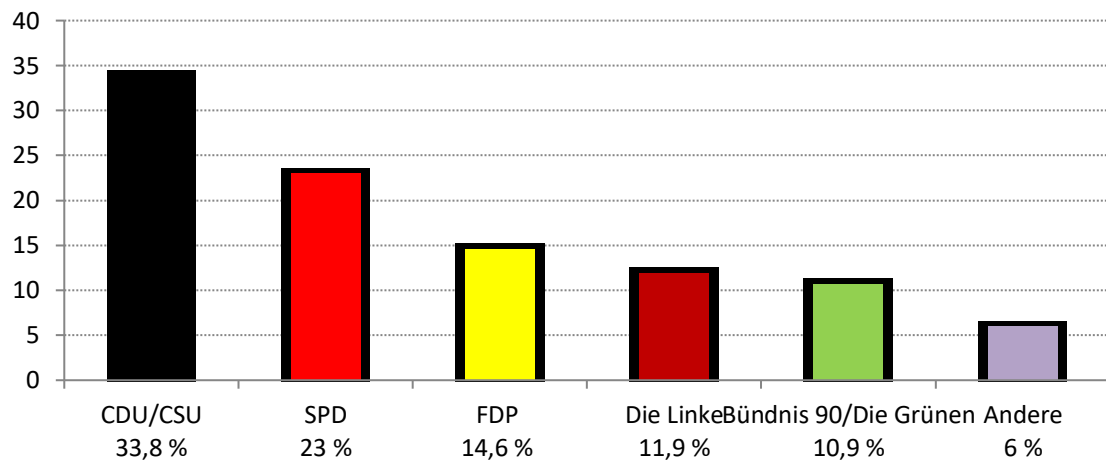
Obecně lze říci, že ve stranickém systému Spolkové republiky v posledních několika letech (výrazněji od voleb do Bundestagu v roce 2005) dochází k několika jevům. Nejpatrnější je zřejmě rozvolnění klasického ideologického rozložení stran v pravo-levém spektru, a s tím spojená tendence velkých lidových stran, tzv. *Volksparteien* (CDU/CSU a SPD), programově se přiblížit politickému středu. Zjevná je také rostoucí volatilita voličů, kteří se necítí být dlouhodobě vázáni k jedné konkrétní politické straně, výrazně se snižuje souvislost volby dané strany s příslušností k určité sociální, profesní či věkové vrstvě. Lze vyzorovat také tendence k výrazné středové orientaci voličů, kteří touží zároveň po ekonomickém blahobytu na základě liberálních principů, zároveň ovšem po státem garantovaných sociálních jistotách. Toto volební chování spolu s pestřejším stranickým systémem představuje pro strany výzvu k větší flexibilitě, otevřenosti vůči netradičním koaličním spojením a pragmatismu.³⁸

2.1 Výsledky voleb

Na následujících grafech zobrazujících výsledky voleb do Bundestagu v letech 2009 a 2013 je patrný výrazný propad FDP, která se z třetí nejsilnější strany se ziskem 14,6 % hlasů v roce 2009 propadla za pouhé čtyři roky o 9,8 % hlasů na 4,8 %, a tím se dostala až na pátou příčku. Následující část práce se zabývá příčinami této zarážející ztráty. Nejprve je stručně představen obsah volebních programů FDP z let 2009 a 2013, následně jsou oba programy zhodnoceny a porovnány z hlediska věrnosti sociálně-tržním zásadám. Třetí kapitola se věnuje vnitřním a vnějším příčinám propadu liberální strany.

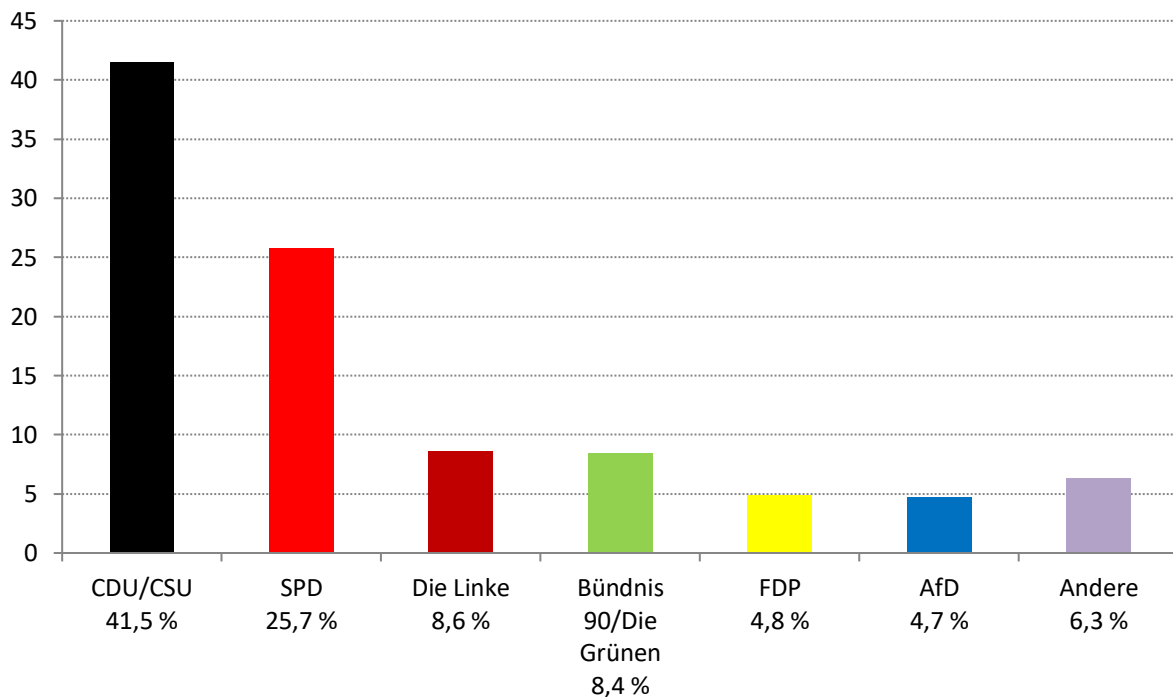
³⁸Tissy Bruns, „Mehr Optionen, gesunkene Erwartungen“, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 51 (2009): 4. Srov. Jan Schoofs, Jan Treibel, „Depolarisierung und Multioptionalität? Wettbewerbsstrategien der Parteien in den Bundestagswahlkämpfen 2009 und 2013“, v *Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen*, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm. (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014), 47–48. Viz také Matthias Jung, Yvonne Schroth, Andrea Wolf, „Angela Merkels Sieg in der Mitte“, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013): 19–20.

Graf 1 – Volby do Bundestagu 2009

(zdroj: „Bundestagswahl 2009“, Tagesschau, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/2009-09-27-BT-DE/>, staženo 26. 5. 2018)

Graf 2 – Volby do Bundestagu 2013

(zdroj: „Bundestagswahl 2013“, Tagesschau, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/2013-09-22-BT-DE/index-content.shtml>, staženo 26. 5. 2018)

2.2 Volební program FDP 2009

Volební program FDP k volbám do Bundestagu v roce 2009, přijatý na spolkovém sjezdu strany v květnu 2009 v Hannoveru, sestává z téměř 80 stran textu a je rozdělen na preambuli a šest kapitol, dále členěných na dílčí podkapitoly. Obsah jednotlivých kapitol je zde stručně

představen. Program začíná preambulí nazvanou „*Die Mitte stärken*“ neboli „Posílit střed“. Středem je přitom myšlena střední třída obyvatel, na jejíž důležitou úlohu v německé ekonomice se program opakovaně odkazuje a přisuzuje jí pozitivní vlastnosti jako píli, odvalu, spravedlnost a solidaritu. Historicky střední třída přispěla k úspěchu sociálně-tržního hospodářství a umožnila hospodářský zázrak. Sociálně-tržní hospodářství tedy představuje nejúspěšnější koncept z hlediska utváření obecného blahobytu. FDP se v preambuli přihlašuje k tradičním principům sociálně-tržního hospodářství. Deklaruje klíčovou roli individuálního člověka v liberální politice, důležitost občanské angažovanosti a hodnoty svobody a zodpovědnosti. Solidarita je spatřována především ve vzájemné zodpovědnosti v rodině a v okolí, stát by měl v případě nouze sloužit až jako poslední instance.³⁹

V první kapitole, nazvané „*Mehr Freiheit und Fairness durch Soziale Marktwirtschaft*“⁴⁰ FDP znovu zdůrazňuje historickou roli sociálně-tržního hospodářství v zajištění blahobytu a sociálního míru. Slibuje zasadit se o spravedlivé zdanění příjmů s co nejméně výjimkami a navrhuje stupňovité zdanění. Dále se kapitola zabývá především finanční krizí, liberálové se zde prezentují jako jediná politická strana, která v současné situaci požaduje odklon od státních zásahů do ekonomiky. Odmítají další zadlužování obcí, zemí i spolku a navrhuje posílit finanční autonomii zemí. Rovněž se vyslovují proti zavádění dalších regulací, je potřeba zlepšit ty stávající. Jakmile bude hospodářská situace stabilizována, je nutno začít s opětovnou privatizací podniků a finančních institutů. FDP chce také přivést k zodpovědnosti podnikatele, kteří si svým rizikovým chováním na finančním trhu způsobili ztráty a přispěli tak k prohloubení hospodářské krize. V dalších bodech strana odmítá zákonem stanovenou minimální mzdu, navrhuje reformu důchodového pojištění a důchodu obecně. Senioři od dovršeného 60. roku věku by si měli sami rozhodnout, zda chtějí odejít na odpočinek nebo pokračovat v zaměstnání. Toto rozhodnutí by měla zjednodušit možnost pobírání částečného důchodu za zachování částečného úvazku. Závěr kapitoly se věnuje otevřeným a svobodným zahraničním trhům, na nichž je Německo jako exportní stát závislé, je proto důležité potlačovat tendence k hospodářskému nacionalismu. Hospodářskou soutěž a postavení drobných podnikatelů je nutno posílit také v oblasti zdravotnictví, cestovního ruchu a zemědělství.⁴¹

³⁹Die Mitte stärken. Deutschlandprogramm 2009: Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2009, (Hannover, 2009), 3–5.

⁴⁰„Více svobody a spravedlnosti skrze sociálně-tržní hospodářství“, (překlad BK).

⁴¹Programm 2009, 5–25.

Následující kapitola s nadpisem „*Mehr Bürgerfreiheit durch mehr Vertrauen, Zusammenhalt und Toleranz*“⁴² se soustředí na základní právo občanů na svobodu. Toto právo chce strana hájit proti přílišným zásahům státu do soukromí občanů. Nelze zajišťovat bezpečí na úkor svobody, tyto dvě hodnoty je nutno udržovat v rovnováze. Kapitola se věnuje modernizaci ochrany osobních údajů, justičním reformám, nebo internetovému pirátství. Tematizována je rovněž nutnost posílení integrace přistěhovalců s důrazem na znalost německého jazyka a přijetí ústavních hodnot a s tím související boj proti extremismu a terorismu. V oblasti rodinné politiky liberálové prosazují zrovnoprávnění registrovaného partnerství s manželstvím, chtějí také usilovat o zlepšení podmínek pro spojení rodinného a kariérního života. Proto požadují vytváření flexibilních pracovních pozic, zlepšení nabídky zařízení péče o děti nebo navázání rodičovského příspěvku (*Elterngeld*) na hrubý příjem.⁴³

Kapitola *Mehr Chancen durch Bildung, Forschung und Innovation*⁴⁴ předkládá stanoviska liberálů k problematice vzdělání, vědy a výzkumu. Strana pokládá spravedlivou šanci na vzdělání za klíč ke svobodě, osobnímu blahobytu a občanské angažovanosti. Přístup ke vzdělání by tedy neměl záviset na sociálním původu člověka. Do roku 2010 chce strana zvýšit investice do sektoru školství a vědy na více než 10 % hrubého domácího produktu. Školství by mělo zůstat v kompetenci spolkových zemí, je ovšem třeba na úrovni spolku zajistit srovnatelné standardy a formy ukončení vzdělání. Liberálové se chtějí zasadit o pestrou nabídku škol v místě bydliště a zrušit spádové oblasti. Další body programu se týkají podpory inkluze žáků se speciálními potřebami nebo zlepšení podmínek pro další vzdělávání pedagogů. Důležitá je spolupráce technických vysokých škol s odpovídajícími odvětvími průmyslu. Autonomie vysokých škol by měla být zajištěna ústavou, soukromé vysoké školy by měly mít na trhu stejné postavení jako státní vysoké školy. Financování vysokých škol má být utvářeno na základě třísloupcového modelu – státní podpora, studijní poplatky a vlastní úspory.⁴⁵

Následující kapitola s názvem *Mehr Wohlstand und Lebensqualität durch Freiheit und Verantwortung*⁴⁶ se zabývá ekologickými a energetickými otázkami. FDP požaduje ukotvení zájmů budoucích generací v ústavě. V oblasti energetiky si strana klade za cíl snížení ceny energií a daně z obrátu z 19 na 7 %. Podpořen by měl být rozvoj vnitřního evropského trhu se zemním plynem a tím snížení závislosti na dovozu plynu z Ruska. Liberální spotřební politika

⁴² „Více občanské svobody skrze více důvěry, soudržnosti a tolerance“, (překlad BK).

⁴³ Programm 2009, 26–41.

⁴⁴ „Více šancí skrze vzdělání, výzkum a inovaci“, (překlad BK).

⁴⁵ Programm 2009, 43–52.

⁴⁶ „Více blahobytu a kvality života skrze svobodu a zodpovědnost“, (překlad BK).

sází na posílení spotřebitele na trhu prostřednictvím vzdělávání a osvěty, odmítá státní zákaz reklam na domněle nezdravé potraviny, stejně jako zavedení tzv. *Ampelsystem* pro označení obsahu některých látek v potravinách⁴⁷. Na vnitrostátní úrovni je potřeba upřednostňovat zahušťování stávajících obytných ploch před zakládáním nových, do obchodování s emisemi zahrnout veškerou dopravu a tepelný průmysl, nebo ukončit daňové zvýhodňování veřejnoprávních podniků na likvidaci odpadu na úkor těch soukromých.⁴⁸

V předposlední kapitole nesoucí název *Internationale Politik für Frieden, Freiheit und Wohlstand in der Welt*⁴⁹ FDP prohlašuje za nejlepší záruky míru a svobody právní stát, demokracii a sociálně-tržní hospodářství. Liberální zahraniční politika spočívá ve snaze o mírové řešení konfliktů a dialog se zeměmi, které nesdílí stejné hodnoty, vojenská intervence představuje poslední řešení. Program se věnuje např. situaci v Rusku nebo na Blízkém Východě, reformě OSN a zastoupení EU, případně samotné SRN v Radě bezpečnosti. Velká část kapitoly je věnována právě EU. Dlouhodobý cíl představuje federální Evropa a přijetí Evropské ústavy. FDP chce posílit Evropský Parlament a poskytnout větší prostor pro vyjádření Spolkového sněmu k evropským otázkám. Stabilita eura a nenarušená hospodářská soutěž v rámci vnitřního evropského trhu je podle liberálů garancí ekonomického úspěchu Německa i celé Evropy. V důsledku krize v bankovním sektoru FDP navrhuje Evropskou centrální banku jako zastřešující instituci pro dohled nad všemi bankami v rámci EU. Zásadně je potřeba zreformovat systém financování – EU disponuje dostatečnými prostředky, nakládá s nimi však neefektivně⁵⁰. Strana se chce proto zasadit o zavedení přísné kontroly použití finančních prostředků EU v jednotlivých členských státech a vyslovuje se pro zachování tzv. *Verschuldungsverbot*, tedy zákazu deficitních rozpočtů. FDP se v programu také jasně staví proti jakékoliv formě protekcionismu na mezinárodním trhu. V oblasti vojenské politiky strana považuje za důležité posílení NATO jako celku a zároveň posílení evropského hlasu v rámci NATO, odmítá tendence k renacionalizaci bezpečnostních politik jednotlivých států.⁵¹

⁴⁷Zavedení tohoto systému, tedy označení obsahu dané látky v potravině zelenou, oranžovou nebo červenou barvou, bylo projednáváno od roku 2008. Viz např. „(K)eine Ampel gegen Fehlernährung“, Telepolis, <https://www.heise.de/tp/features/K-eine-Ampel-gegen-Fehlernahrung-3417781.html>, staženo 12. 5. 2018.

⁴⁸Programm 2009, 52–66.

⁴⁹„Mezinárodní politika pro mír, svobodu a blahobyt ve světě“, (překlad BK).

⁵⁰Většina kapitálu proudí do zemědělských a strukturálních fondů. Tyto prostředky potom chybí pro investice do strategických oblastí evropské politiky, jako jsou věda a výzkum, ochrana životního prostředí, zahraniční politika či zajištění bezpečnosti vnějších hranic EU.

⁵¹Programm 2009, 66–75.

V závěrečné kapitole *Politikwechsel für Deutschland: Die Mitte stärken*⁵² FDP shrnuje základní body programu a hodnotové zakotvení strany. Opět je zdůrazněna historická úloha sociálně-tržního hospodářství při budování právního státu od vzniku SRN v roce 1949, přes postupnou modernizaci společnosti a změnu zahraniční politiky v roce 1969 až k pádu Berlínské zdi a znovusjednocení Německa. Současná finanční krize staví liberály před novou výzvou, které chtějí čelit obnovou tržního hospodářství a sebevědomým liberálním přístupem pramenícím z přesvědčení, že sociálně-tržní hospodářství představuje dosud nejúspěšnější společenské a hospodářské uspořádání. Svoboda je základní a nejvyšší hodnotou liberalismu. FDP proto sází na (ekonomické) ulehčení namísto státu, na sociálně-tržní hospodářství namísto státem řízeného byrokratického hospodářství, na svobodu místo dozoru, na odvážné reformy, na střední třídu, na nový začátek.⁵³

2.3 Volební program FDP 2013

Volební program FDP k volbám do Bundestagu v roce 2013 přijatý na spolkovém sjezdu strany ve dnech 4. - 5. května 2013 v Norimberku čítá téměř 100 stran rozdělených na preambuli a dalších sedm kapitol, které jsou opět dále členěné na podkapitoly. Začíná preambulí s názvem *Damit Deutschland stark bleibt*, tedy „Aby Německo zůstalo silné“. Zde se na rozdíl od programu z roku 2009 objevuje shrnutí úspěchů minulého volebního období, konkrétněji jsou dosažené úspěchy prezentovány v jednotlivých kapitolách. Německo je podle liberálů navzdory hospodářské krizi na dobré cestě. V uplynulém čtyřletém volebním období v koalici s CDU/CSU dosáhli hospodářského růstu, navýšení počtu pracovních míst a zvýšení mezd. Strana zde prezentuje konkrétní čísla – vzniklo celkem 1,6 mil. nových pracovních míst, celková finanční úleva dosáhla výše 22 miliard euro, na rok 2014 byl poprvé za více než čtyřicet let vytvořen vyrovnaný státní rozpočet. Mezi další úspěchy liberálů patřilo zavedení tzv. *Schuldenbremse*, tedy ústavní dluhové brzdy, ve všech členských státech EU. Podařilo se také zabránit dalším subvencím a státní sanaci velkých koncernů. V dalším volebním období chce strana nadále usilovat o vyrovnaný státní rozpočet tak, aby v roce 2016 mohlo být započato se splácením dluhů, o snižování míry tzv. studené progresse⁵⁴ nebo o zrušení

⁵² „Politická změna pro Německo: Posílit střed“, (překlad BK).

⁵³ Programm 2009, 76–77.

⁵⁴ Termínem studená progresse se označuje situace, kdy stagnuje hranice daňových pásem, zatímco zdanitelné příjmy rostou a tudíž dochází k zvyšující se daňové zátěži zaměstnanců, jejichž platy se postupně posouvají do vyšších daňových pásem.

tzv. *Solidaritätszuschlag*⁵⁵. V oblasti finanční stability se liberálové chtějí zasadit o nezávislost Evropské centrální banky (dále ECB) a zajištění stabilní měny. Hlavním cílem zůstává umožnit všem obyvatelům Německa podílet se na hospodářském růstu a blahobytu, které přináší sociálně-tržní hospodářství.⁵⁶

První kapitola nese název *Wachstum, damit jeder aufsteigen kann*⁵⁷. Opakují se zde úspěchy i plány do budoucna předkládané v preambuli, zdůrazňována je opět úloha střední třídy, která představuje páteř německého hospodářství. Strana se důrazně vyslovuje proti financování států z prostředků ECB, stejně tak odmítá ručení „společně a nerozdílně“⁵⁸ za státní půjčky členských států. Liberálové také chtějí posílit postavení Německé spolkové banky v Radě ECB.⁵⁹ V případě mimořádných rozhodnutí by měla Spolková banka spolu s dalšími centrálními bankami mít právo veta. Stabilita měny by měla být zakotvena v ústavě. Strana chce usilovat o zavedení tzv. *Subventionsbremse*, kontrolu finanční pomoci a daňových výhod poskytovaných státem a jejich oddělení od státního rozpočtu. Nadále je nutné snižovat tzv. *Staatsquote*, tedy poměr státních výdajů k HDP, který toho času činí 45,2 %. Podle FDP je nepřijatelné, aby daně přesáhly výši poloviny platu, proto navrhuje zakotvení tzv. *Halbteilungsgrundsatz* v ústavě, tedy daňové brzdy, která by zabránila zvyšování daní z příjmu nad 50 % celkového zisku. Strana odmítá zpřísnění dědické daně a zavedení majetkových daní, které by měly za následek odliv kapitálu z Německa. Konkurenceschopnost malých a středních podniků chce strana posílit snížením nákladů na byrokracii, reformou DPH a zavedením tzv. *Transparenzprinzip*⁶⁰ ve zdanění malých a středních společností s ručením omezeným. Dále se kapitola zabývá problematikou energetiky. Je nepřijatelné, aby politika trvale určovala cenu proudu, proto FDP podporuje zavedení tzv. *Strompreisbremse*, decentralizaci a posílení soutěže nebo otevření trhu pro menší poskytovatele energií.⁶¹

⁵⁵Solidární daň je přírůžka k dani z příjmu, z kapitálových příjmů a ke korporátní dani vybírané na území bývalého Západního Německa. Byla zavedena po znovusjednocení v roce 1991 a původně měla trvat pouze rok. Jejím účelem je podpořit restrukturalizaci zemí bývalé NDR a snížit míru zaostalosti těchto zemí vůči západním spolkovým zemím. Wolfrum, *Demokratie*, 472.

⁵⁶Bürgerprogramm 2013. Damit Deutschland stark bleibt: Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2013, (Nürnberg, 2013), 5–6.

⁵⁷„Růst, aby každý mohl stoupat“, (překlad BK).

⁵⁸Pojem se používá pro solidární závazek, v němž na jedné straně vystupuje více dlužníků nebo věřitelů.

⁵⁹T. č. má SRN v Radě ECB pouze jeden hlas ze sedmnácti, ačkoliv nese více než čtvrtinový podíl odpovědnosti.

⁶⁰Transparentní zdanění se vztahuje na osobní společnosti (veřejné obchodní a komanditní společnosti), které nepodléhají zdanění jako právnické osoby, ale daní se pouze příjmy společníků jako fyzických osob.

⁶¹Programm 2013, 7–24.

Druhá kapitola programu s názvem *Chancen, damit jeder über sich hinauswachsen kann*⁶² se zabývá oblastmi vzdělání, pracovního trhu, sociálních a zdravotních jistot. Investice do vzdělání představují jednu z priorit FDP, což v minulém volebním období dokázali zvýšením výdajů na školství o 14 mld. euro. Vyslovují se pro federální uspořádání vzdělávacích institucí, zrovnoprávnění soukromých škol se státními a církevními institucemi a větší autonomii jednotlivých zařízení. Snížení počtu nezaměstnaných o 1,6 mil. od podzimu 2009 je prezentováno jako úspěch liberální politiky na trhu práce, stejně jako např. snížení nemzdových nákladů práce.⁶³ Liberálové odmítají zákonem stanovenou minimální mzdou. V oblasti sociální politiky hlavním cílem FDP zůstává zavedení tzv. *Liberales Bürgergeld*⁶⁴, od kterého si slibují redukci byrokratické zátěže. Znovu zde také zaznívá požadavek na svobodné určení odchodu do penze. Odmítají zavedení povinného důchodového pojištění pro podnikatele. Mezi úspěchy minulé vlády ve zdravotnictví strana jmenuje rozvoj konkurence mezi zdravotními pojišťovkami a na trhu s léčivými, snížení cen léků a z toho plynoucí úspory pojišťoven a zejména zrušení nepopulárních poplatků u lékaře.⁶⁵

Třetí kapitola programu nese název *Vielfalt, damit jeder eine Wahl hat*⁶⁶ a týká se rodinné, občanské, imigrační a kulturní politiky. V úvodu se strana vyslovuje pro svobodnou a rozmanitou společnost. Mezi dosaženými úspěchy v minulém volebním období v oblasti rodinné politiky je uvedeno např. zvýšení tzv. *Kindergeld*, tedy rodičovského příspěvku, vytvoření 780 000 nových míst v předškolních zařízeních, právní nárok na předškolní péči pro děti mladší tří let nebo zrovnoprávnění homosexuálních svazků s manželstvím v některých oblastech. Strana také dlouhodobě usiluje o zvýšení podílu žen zejména ve vedoucích pozicích, odmítá ovšem podniky zavázat zákonnou kvótou. Poměrně velký prostor je v této kapitole věnován problematice imigrace a integrace. Úspěšná integrace předpokládá ochotu i ze strany imigrantů, především ovládnutí německého jazyka a přijetí demokratických hodnot ústavy. FDP slibuje zasadit se o zjednodušení podmínek pro zahraniční žadatele o práci, zrušit povinnost pracovního povolení při zákonném pobytu nebo umožnit zrychlené získání německého občanství po čtyřech letech.⁶⁷

⁶² „Šance, aby každý mohl přerůst sám sebe“, (překlad BK).

⁶³ Toho bylo dosaženo snížením důchodového příspěvku na 18,9 %, do budoucna chce strana tyto nemzdové náklady stabilizovat pod 40 %.

⁶⁴ Pod *Liberales Bürgergeld* by měly být zahrnuty veškeré státem vyplácené sociální příspěvky. Mělo by zároveň motivovat k nástupu do práce, při odmítnutí nabízené práce by došlo ke krácení příspěvku. Viz Programm 2013, 34.

⁶⁵ Programm 2013, 25–38.

⁶⁶ „Rozmanitost, aby měl každý možnost volby“, (překlad BK).

⁶⁷ Programm 2013, 39–51.

Čtvrtá kapitola programu, nazvaná *Freiheit, damit jeder seinen Weg gehen kann*⁶⁸, pojednává o právech v digitálním světě, vnitrostátní politice a právech spotřebitele. Strana se zde vyslovuje proti zbytečným státním zásahům a kontrolám. V digitálním světě musí být zachována neutralita sítě a volný přenos dat. FDP požaduje modernizaci práva na ochranu osobních údajů, odmítá jejich bezpředmětné uchovávání. Za účelem posílení přímého vlivu občanů na politická rozhodnutí slibují zavést občanská plenární jednání, referenda o navrhovaných zákonech a ukotvení práva na lidovou iniciativu, lidové hlasování a referendum v ústavě. V oblasti bezpečnostní politiky chce strana pracovat na potírání terorismu a extremismu pomocí projektů zaměřených na prevenci radikalizace, a zlepšit obranu všech oblastí veřejného života proti digitálním útokům. Program zmiňuje nutnost posilovat postavení spotřebitele na trhu. Za tímto účelem chce zajistit větší transparentnost a přístup k informacím o výrobcích a službách. Liberálové se vyslovují proti politické regulaci konzumu prostřednictvím zákazu některých reklam nebo zavádění specifických spotřebních daní.⁶⁹

V páté kapitole *Fortschritt, damit unser Land die Zukunft gewinnt*⁷⁰ jsou prezentovány postoje liberální strany v oblastech infrastruktury, bydlení, ochrany životního prostředí a udržitelnosti rozvoje. V minulém volebním období vláda navzdory konsolidaci státního rozpočtu navýšila investice do vzdělání a vědy o téměř 14 mld. euro. V oblasti dopravy požaduje strana větší spolupráci státu se soukromými podniky, navýšení investic do železniční dopravy a lepší propojení transevropských dopravních tepen a metropolitních regionů. V oblasti bydlení byla v minulém volebním období přijata reforma nájemního práva, která by měla mj. zabránit extrémnímu růstu nájmu. Zároveň ovšem FDP odmítá zavedení pevného limitu ceny nájemného. V rámci ochrany životního prostředí se program zaměřuje na rozšíření emisního trhu, snížení produkce skleníkových plynů a bezpečnost jaderných elektráren.⁷¹

Předposlední kapitola s názvem *Verantwortung, damit Europa eine stabile und verlässliche Gemeinschaft bleibt*⁷² je věnována problematice Evropy a EU, stabilní evropské měny a důsledkům probíhající ekonomické krize. Dlouhodobý cíl liberální evropské politiky představuje vznik evropského spolkového státu s federálním uspořádáním. Všechny orgány EU by měly mít pevně stanovené kompetence za zachování principu subsidiarity,

⁶⁸ „Svoboda, aby každý mohl jít svou cestou“, (překlad BK).

⁶⁹ Programm 2013, 53–63.

⁷⁰ „Pokrok, aby naše země získala budoucnost“, (překlad BK).

⁷¹ Programm 2013, 65–77.

⁷² „Zodpovědnost, aby Evropa zůstala stabilním a spolehlivým společenstvím“, (překlad BK).

byrokracie a centralismus jsou nežádoucí. Stabilizace měny a boj s dluhovou krizí představuje nadále pro liberální politiku důležitou výzvu. Za počátek evropské ekonomické krize považuje FDP porušení Paktu stability a růstu v roce 2003, kdy tehdejší vláda SPD a Zelených překročila deficitní hranici 3 % HDP. V minulém volebním období se vládě podařilo krizový vývoj zvrátit mj. výrazným omezením míry ručení Bundestagu v ústavním právu, zachováním nedotknutelnosti jeho rozpočtového práva a zabráněním sdružení veřejných dluhů prostřednictvím eurobondů. Uzavřením fiskálního paktu se 25 členských států zavázalo k zavedení dluhové brzdy a konsolidaci státního rozpočtu. Vzniklé stabilizační mechanismy EFSF (*European Financial Stability Facility*, tedy Evropský nástroj finanční stability) a ESM (*European Stability Mechanism*, tedy Evropský stabilizační mechanismus), v Německu souhrnně označované jako *EU-Rettungsschirme*, představují základ stabilizace evropských zemí postižených krizí, liberálové v nich však nespátřují trvalé řešení. Přijetím pomoci se zadlužené státy zavazují k implementaci potřebných reforem. FDP odmítá zavedení evropských daní s ohledem na zachování zodpovědnosti jednotlivých států za vlastní rozpočet.⁷³

Poslední kapitola nesoucí název *Frieden, damit mehr Menschen mehr Chancen bekommen*⁷⁴ předkládá postoje FDP k zahraniční, bezpečnostní a rozvojové politice. Je třeba usilovat o zajištění míru a blahobytu ve světě a činit tak v rámci osvědčených organizací a svazků. Liberálové se hlásí k politice vojenské zdrženlivosti a podporují mezinárodní odzbrojovací iniciativy. Chtějí prohloubit spolupráci členských států EU v otázkách bezpečnosti a obrany. Potřebná je reforma a posílení úlohy OSN, do budoucna by v Radě Evropy OSN měla EU mít vlastní křeslo. FDP také apeluje na prohloubení bezpečnostní spolupráce se zeměmi Výmarského trojúhelníku, tedy s Francií a Polskem. Dále se program věnuje např. konfliktům na Blízkém Východě, ochraně práv LGBT komunity, reformám Bundeswehru nebo rozvojové politice.⁷⁵

2.4 Zhodnocení programů

Při bližším pohledu na oba programy se ukazuje, že FDP zůstává věrná liberálním zásadám z hlediska hodnotových formulací v preambulích i v jiných kapitolách, některé body programů však těmto sociálně-tržním principům ve skutečnosti neodpovídají. V obou programech je kladen důraz na svobodu jednotlivce a zároveň jeho zodpovědnost za své

⁷³Programm 2013, 79–84.

⁷⁴„Mír, aby více lidí mělo více šancí“, (překlad BK).

⁷⁵Programm 2013, 85–95.

jednání, zejména v ekonomické sféře. Stát funguje pouze jako instance vymezující určitý prostor a pravidla, dále by však do fungování svobodné společnosti a volného trhu měl zasahovat co nejméně. V mnoha oblastech ovšem FDP navrhuje zavádění regulací a pravidel, která si s liberálními zásadami protičejí. Celkově jsou programy pojaty velmi široce, vyjadřují se ke všem oblastem politického a společenského života na lokální, spolkové, evropské i celosvětové úrovni. Obzvláště program z roku 2013 vyznívá přehnaně obsáhle, špatně se v něm orientuje a některé body programu se v jednotlivých kapitolách opakují.

Skutečnost, že se strana FDP stále drží liberálních zásad, je patrná zejména v následujících oblastech: Oba programy opakovaně vyzdvihují úlohu střední třídy jakožto páteře německého hospodářství, jejíž ekonomický vzestup a blahobyt chtějí liberálové podporovat především snižováním daní, což se konkrétně projevuje například snahou o reformu právních předpisů týkajících se daní z příjmů směrem k progresivnímu zdanění (tzv. *Stufentarif*); o zakotvení tzv. *Halbteilungsgrundsatz* v ústavě; bojem proti studené progresi; nebo odmítnutím zpřísnění dědické a majetkové daně. S posilováním střední třídy úzce souvisí podpora malých a středních podniků, v programech artikulovaná mj. slibem odstranění zbytečných byrokratických překážek a daňových zátěží, vyjádřením podpory drobných zemědělců v konkurenci velkých potravinových koncernů, slibem snížení DPH v hotelnictví a gastronomii. V programu z roku 2013 se nově objevují body týkající se odmítnutí povinného důchodového pojištění pro podnikatele, které by mělo za následek insolvenční neprosperujících podniků, zlepšení podmínek podnikatelů pro pobírání tzv. *Elterngeld* a zavedení zdanění osobních společností podle tzv. *Transparenzprinzip*.

V oblasti státních zásahů do tržní ekonomiky je kladen důraz na postupnou reprivatizaci podniků a finančních institucí, vysoký podíl státu je omluvitelný pouze současnou hospodářskou krizí a se stabilizací situace musí být započato s opětovnou privatizací. Volební program z roku 2013 přichází s požadavky na zavedení tzv. *Subventionsbremse* a snižování tzv. *Staatsquote*. FDP odmítá zásahy státu do trhu s energiemi, nemovitostmi nebo potravinami, konkrétně se vymezuje například proti zákonem stanovenému limitu výše nájemného, v programu z roku 2009 proti zavedení tzv. *Ampelsystem* pro značení potravin, v roce 2013 proti zákazu reklam na domněle nezdravé potraviny nebo jejich vyšší zdanění.

Liberální hodnoty jsou z programů patrné také v problematice utváření pracovního trhu. Strana se slibuje zasadit o lepší podmínky pro skloubení kariéry a rodinného života – tedy vytváření flexibilnějších pracovních míst a forem zaměstnaneckých poměrů nebo rozšíření nabídky předškolních zařízení, v obou letech se jasně vyslovuje proti uzákonění

minimální mzdy, která podle liberálů v konečném důsledku brání zejména mladým a méně kvalifikovaným osobám v nástupu do práce a vede k rozvoji černého pracovního trhu. V obou programech se také objevuje požadavek na právo určit si odchod do důchodu sám (po dovršení 60. roku věku) a na zrušení pevně stanovené hranice pro výši přivýdělku k pobíranému důchodu.

Vzhledem ke skutečnosti, že oba volební programy vznikaly v době ekonomické krize, představuje problematika zvládnutí krize v rámci EU jednu ze zásadních oblastí, v nichž se projevuje liberální hodnotové zakotvení FDP. Zcela klíčovou roli hraje udržení stability evropské měny, na které závisí stabilita a prosperita celé EU a zároveň samotné Spolkové republiky. Znehodnocení eura by mělo za následek masivní znehodnocení úspor obyvatel a prohloubení finanční krize. Zásadní opatření ke stabilizaci měny představuje zavedení tzv. *Schuldenbremse*, odmítnutí sanace státních rozpočtů členských států prostřednictvím Evropské centrální banky a skrze uměle vyvolanou inflaci a přijetí stabilizačních mechanismů, tzv. *Rettungsschirme*. Tyto mechanismy se ovšem z liberálního hlediska nesmí stát trvalým řešením zadlužení členských států. Je nutné, aby postižené státy postupně přijaly reformy vedoucí ke stabilizaci rozpočtu a EU se tak vymanila z bludného kruhu sanací zadlužených ekonomik. Řešení problému rovněž nepředstavuje zavedení evropských daní, vůči kterému se FDP v programu z roku 2009 vymezuje z hlediska dalšího zatížení německých občanů, v roce 2013 přidává důvod nutnosti zachování zodpovědnosti jednotlivých států za vlastní rozpočet. S tím souvisí také odmítnutí společného ručení za státní půjčky členských států prostřednictvím eurobondů, pro liberály nepřijatelné s ohledem na jeden ze základních liberálních principů – každý subjekt si ručí za své jednání na trhu sám.

Projevy sociálně-tržních hodnot lze nalézt i na dalších místech programů, liberálové například zdůrazňují odkázanost Německa jakožto exportní země na otevřené a svobodné světové trhy, nadále chtějí posilovat evropský vnitřní trh a důrazně se vyslovují proti politickým a ekonomickým pobídkám k nákupu domácího zboží a služeb, tedy proti protekcionistickým tendencím. Oběma programy se prolíná podpora občanských iniciativ a angažovanosti, související s obecnými hodnotami individuality, svobody, výkonu a zodpovědnosti, které jsou pro liberalismus zásadní.

Naopak odklon od sociálně-tržních principů lze najít v těch bodech volebních programů, které prosazují zavádění regulací. Jakékoliv regulace nutně představují zásahy do ekonomiky ze strany státu, a tudíž jsou v nesouladu s liberálními zásadami. Jedná se zejména o oblast ochrany životního prostředí a energetiky. FDP se např. vyslovuje pro zavedení cenového stropu proudu, tzv. *Strompreisbremse*. Dále strana v rámci ochrany

životního prostředí požaduje snižování produkce skleníkových plynů, uzákonění minimálního podílu obnovitelných energií na energetickém trhu nebo zahrnutí dopravního a tepelného sektoru pod emisní trh, což s sebou nese mj. zvýšení finanční zátěže pro podnikatele.

Další problematickou oblastí z hlediska dodržování sociálně-tržních principů jsou státní investice, které rovněž představují zásah do volného fungování trhu. V programech FDP zmiňuje např. nutnost investic do infrastruktury obecně, konkrétně mj. do železniční dopravy. Velký důraz je kladen na dotace školství, vědy a výzkumu. V programu z roku 2009 strana prezentuje plány na navýšení investic ve vzdělávacím sektoru do roku 2010 na více než 10 % HDP. V programu z roku 2013 je předkládán úspěch dosažený v minulém volebním období, tedy navýšení investic do školství o 14 mld. euro, další navyšování je označeno za prioritu. Investice do vzdělání, vědy a výzkumu, stejně jako do ochrany životního prostředí požadují liberálové i na evropské úrovni.

Daňová reforma propagovaná v programu z roku 2009 sice na jednu stranu hovoří o zavedení stupňovitého zdanění, ačkoliv je liberalismus tradičně pro rovné zdanění, zároveň chce však FDP snížit daně střední třídě. Pokud by vzniklý úbytek financí proudících do státního rozpočtu měli doplácet právě bohatí jedinci, jichž by se stupňovité zdanění dotklo nejvíce, lze předpokládat jejich nesouhlasný postoj s těmito body programu. Liberálním principům neodpovídá ani umělé vytváření pracovních míst, v programu z roku 2013 se přitom FDP chlubí vytvořením 1,6 mil. nových pracovních míst od roku 2009 a do budoucna chce v tomto trendu pokračovat. Zarážející je také prosazované uzákonění referenda, tradičně liberalismus tuto formu politického vyjádření obyvatel odmítá.

Velký nesoulad panuje také mezi deklarovanou nutností stabilizovat evropskou měnu a celkovou ekonomickou situací EU a zároveň prioritou sanace státního rozpočtu, na čemž se FDP shodla s koaličním partnerem CDU/CSU. Stabilizace státního rozpočtu probíhala na úkor v programu tolik zdůrazňovaného snižování daní. Této problematice se více věnuje následující kapitola.

Výše uvedená analýza přinesla nejednoznačné výsledky. V obou programech lze nalézt prvky sociálně-tržního hospodářství, zejména se jedná o podporu malých a středních podnikatelů, daňové reformy, snižování *Staatsquote*, reprivatizaci podniků, odmítání minimální mzdy, stabilizaci EU a eura nebo podporu evropského a světového volného trhu. Zároveň však programy obsahují mnoho bodů, které jsou se sociálně-tržními zásadami v přímém rozporu. Jde především o regulace v oblasti energetiky, ochrany životního prostředí, investice do školství a vědy, prosazování progresivního zdanění, sanaci státního rozpočtu

na úkor slibované daňové reformy, vytváření pracovních míst nebo podporu zavedení referenda.

Oba programy jsou velmi rozsáhlé a široce pojaté, působí neuspořádaným dojmem, některé body se v nich vyskytují opakovaně. Jak vyplývá z výše uvedeného, často si protirečí. Zároveň se ovšem od sebe programy z hlediska přítomnosti potažmo absence liberálních zásad nijak neliší. Nedošlo tedy k potvrzení stanovené hypotézy o výraznějším odklonu od sociálně-tržních zásad v programu z roku 2013 v porovnání s programem z roku 2009 jakožto jedné z příčin propadu strany FDP ve volbách do Bundestagu v roce 2013, ačkoliv ke ztrátě některých liberálně smýšlejících voličů mohlo kvůli zmíněným neliberálním prvkům programu dojít. Otázkou zůstává, do jaké míry voliči volební programy čtou, a zda jsou schopni s ohledem na velmi rozsáhlé pojetí programů výše analyzovanou problematiku zhodnotit.

3 Další příčiny propadu

Analýza volebních programů z let 2009 a 2013 nepřinesla jednoznačnou odpověď na příčinu propadu FDP u voleb do Bundestagu v roce 2013. Ukázalo se, že obsahuje jak sociálně-tržní prvky, tak prvky, které liberálním zásadám neodpovídají. Nedošlo ovšem k potvrzení hypotézy o odklonu strany od liberálních principů v programu z roku 2013 v porovnání s programem z roku 2009. Proto jsou v této kapitole postupně představeny další faktory, které přispěly k propadu FDP. Jedná se v první řadě o problematický průběh volebního období černo-žluté koalice v letech 2009–2013 a zejména o politické přešlapy, jichž se FDP během tohoto období dopustila. V nemalé míře k neúspěchu liberálů přispěla také osobnostní krize ve vedení strany. Krátce se práce zmiňuje také o možném vlivu euro-skeptických nálad a s tím souvisejícího vzniku strany *Alternative für Deutschland* a jejího vlivu na ztrátu některých voličů FDP.

3.1 Problémy během volebního období

Přestože po rekordním zisku 14,8 % hlasů ve volbách 2009 vstupovala FDP v koalici s CDU/CSU do nového volebního období se značným sebevědomím⁷⁶, záhy se objevily první problémy. Již během jednání o koaliční smlouvě vyšel najevo zásadní programový nesoulad mezi oběma koaličními partnery v otázce snižování daní a zjednodušení daňového systému.⁷⁷ Šlo přitom o klíčové téma, na kterém FDP z velké části postavila svou kampaň⁷⁸ provázenou hesly „*Mehr Netto vom Brutto*“ nebo „*Arbeit muss sich wieder lohnen*“⁷⁹.

Hlavním tématem, které provázelo celé volební období 2009–2013 byla ekonomická krize a s tím spojená celková krize EU⁸⁰ nesoucí s sebou dualitu mezi německými zájmy a udržením euro-zóny.⁸¹ Vzhledem ke snaze o konsolidaci státního rozpočtu se CDU ke snižování daní stavěla velmi skepticky. V koaliční smlouvě vyšli křesťanští demokraté sice požadavku FDP a CSU na snížení daní v miliardové výši vstříc, zároveň však smlouva obsahovala podmínky hrající ve prospěch přednosti konsolidace rozpočtu.⁸² V důsledku této

⁷⁶Karl-Rudolf Korte a Niko Switek, „Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen“, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013), 3.

⁷⁷Oskar Niedermayer, „Von der dritten Kraft zur marginalen Partei: Die FDP von 2009 bis nach der Bundestagswahl 2013“, v *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*, ed. Oskar Niedermayer, (Berlin: Springer VS, 2015), 108.

⁷⁸Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 51.

⁷⁹„Více netto z brutto“ a „Práce se musí znovu vyplatit“ (překlad BK). Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 105.

⁸⁰Ibid., 55.

⁸¹Korte, Switek, „Regierungsbilanz“, 7.

⁸²Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 109.

skutečnosti se FDP slibované změny (až na malé úpravy) nepodařilo prosadit⁸³, což vedlo ke zklamání a frustraci velké části voličů FDP.⁸⁴ Jediným dílčím úspěchem v tomto ohledu bylo snížení DPH v hotelovém průmyslu na konci roku 2009 z 19 na pouhých 7 %. Záhy se však tento krok obrátil proti FDP, když v lednu 2010 vyšlo najevo, že strana ve volbách roku 2009 obdržela finanční dar ve výši přes 1 mil. eur od majitelů hotelové skupiny Mövenpick. Tím FDP v očích voličů podpořila svou pověst „strany bohatých“, která namísto slibovaného „Mehr Netto vom Brutto“ jde na ruku pouze své klientele.⁸⁵

Již první průzkumy spokojenosti s činností vlády dva měsíce po volbách ukázaly výrazný pokles, který se postupem času stále prohluboval. Tento jev by nebyl nikterak neobvyklý, nebýt zarážejícího rozdílu v hodnocení CDU/CSU a FDP. Zatímco Unii se od začátku roku 2011 podařilo dosáhnout pozitivních hodnot a udržet se v nich až do konce volebního období, liberálové se za celou dobu nedokázali dostat z negativních čísel a těsně před volbami 2013 zaznamenali další propad.⁸⁶ Ve veřejných průzkumech již od dubna 2011 strana zřídka kdy dosáhla na 5% hranici, a zatímco většina voličů se vyslovovala pro pokračování vládní činnosti (54 % ano), u samotné FDP tomu bylo naopak (44 % ne).⁸⁷ Stabilní postavení Spolkové republiky v době ekonomické krize si voliči spojovali s Angelou Merkelovou, které připisovali politické kompetence v oblasti boje s euro-krizí.⁸⁸ Popularita kancléřky v průběhu celého volebního období kontinuálně stoupala, zatímco FDP se potýkala s vnitřními spory a krizí ve vedení.⁸⁹ Zajímavé porovnání hodnocení FDP v letech 2009 a 2013 z obecného hlediska, podle spokojenosti voličů s činností strany, kompetencí, které jsou FDP přisuzovány a pohledu na její vedoucí představitele nabízí ve svém článku Oskar Niedermayer.⁹⁰

Jedním ze zdrojů vnitrostranických konfliktů byl okruh odpůrců záchranu eura kolem osobnosti Franka Schäfflera, kteří se stavěli kriticky k plánovanému přijetí trvalého Evropského stabilizačního mechanismu prosazovaného CDU/CSU. Hlasování členů FDP o postoji k ESM v prosinci 2011 ztroskotalo kvůli nesplnění potřebné účasti 33 % členů strany, čímž byl odvrácen obávaný konflikt s koaličními partnery. Ukázalo se ovšem, že

⁸³Korte, Switek, „Regierungsbilanz“, 5.

⁸⁴Ibid., 3–6.

⁸⁵Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 109. Srov Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 54.

⁸⁶Viz příloha č. 1 a 2, Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 106–107.

⁸⁷CDU/CSU 54 % gut, 20 % egal, 23 % schlecht; FDP 26 % gut, 28 % egal, 44 % schlecht. Jung, Schroth, Wolf, „Angela Merkels Sieg“, 10.

⁸⁸Eckhard Jesse, „Wer wählte wie? Eine Analyse der Bundestagswahl 2013“ v *Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen*, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014), 42.

⁸⁹Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 54.

⁹⁰Viz příloha č. 5, Niedermayer, „Von der dritten Kraft“.

z pouhých 31,6 % členů FDP, kteří se hlasování účastnili, podpořilo Schäfflerovu iniciativu 44,2 %. Politická opozice výsledek hlasování interpretovala různě. Frakce Zelených kritizovala nedostatečný zájem členů FDP o tak důležité aktuální téma a skutečnost, že téměř polovina hlasujících je proti kursu nastavenému vedením strany. Unie naopak vyjádřila spokojenost s jasným potvrzením společné koaliční politiky, která se ukazuje jako velmi úspěšná.⁹¹

Další problematický vládní krok představovala reakce na výbuch jaderné elektrárny v japonské Fukušimě 11. března 2011. Téměř polovina německých občanů vnímala následkem této události i německé jaderné elektrárny jako potenciální hrozbu, což bylo podpořeno také mediální prezentací japonské tragédie. V důsledku těchto společenských nálad se vláda cítila tlačena k okamžité změně v jaderné politice a vyhlásila vyřazení prvních osmi atomových elektráren z provozu, přestože teprve před půl rokem prosadila v koaliční smlouvě naplánované prodloužení jejich provozu v průměru o dvanáct let. FDP tak ztratila v této otázce na věrohodnosti, protože právě ona stála za prodloužením provozu a nyní otočila o 180 stupňů.⁹²

Mezi jediné výraznější prokazatelné úspěchy FDP z hlediska prosazení liberálních principů během volebního období patřilo odmítnutí sanace firem Opel v roce 2010 a Schlecker v roce 2012. Zejména odmítavý postoj k insolvenci drogistického koncernu a státní podpory zřízení tzv. *Transfergesellschaft*, tedy přechodové společnosti, která by propuštěné pracovníky připravila prostřednictvím různých školení a rekvalifikačních kurzů na nová zaměstnání, vyvolalo ve společnosti vlnu nelibosti. Straně byla hojně vyčítána sociální chladnokrevnost a nedostatek soucitu s propuštěnými zaměstnanci. Voličské jádro FDP ovšem oceňovalo věrnost liberální politice.⁹³ Druhým výraznějším počinem strany bylo prosazení podpory kandidatury Joachima Gaucka na post spolkového prezidenta v březnu roku 2012 navzdory počáteční nelibosti Unie. Gauck se stal společným kandidátem černo-žluté koalice, SPD a Zelených a byl zvolen novým spolkovým prezidentem se ziskem téměř 80 % hlasů. Tyto dílčí úspěchy liberální strany však zřejmě nedokázaly přebít veřejností vnímaná selhání.⁹⁴

⁹¹„Knapper Sieg über Euro-Skeptiker“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/fdp-mitgliederentscheid-knapper-sieg-ueber-euro-skeptiker-11565818.html>, staženo 12. 5. 2018. Srov. Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 115–117.

⁹²Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 113–114.

⁹³„Skandal: Die FDP folgt ihren Prinzipien!“, Die Zeit, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2012-03/schlecker-fdp-insolvenz>, staženo 10. 5. 2018.

⁹⁴Korte, Switek, „Regierungsbilanz“, 6.

Volební rok 2013 byl dlouho provázen nejasnostmi v otázce obsahové náplně volební kampaně liberálů. Nakonec byla z velké části postavena na úspěchu černo-žluté koalice a sloganu „*Deutschland geht es gut*“⁹⁵, po obsahové stránce z hlediska plánů do dalšího volebního období však značně pokulhávala. Problém představoval zejména rozpor mezi prosazovanými sociálně-tržními principy v otázce stabilizace eura a odmítání jakékoliv formy eurobondů či zavedení evropské daně a na druhé straně prioritně nastavenou konsolidací státního rozpočtu na úkor snižování daní a snahou o zlepšení platových podmínek v regionech s nefunkční tarifní autonomií. Rösler tristní finanční ohodnocení některých zaměstnanců v problematických regionech komentoval na sjezdu strany v Norimberku slovy „*Das ist nicht die soziale Marktwirtschaft. Leistung muss sich lohnen. Wir fordern: Wer arbeitet, muss mehr haben als derjenige, der nicht arbeitet.*“⁹⁶ Tento krok do jisté míry signalizoval otevření cesty k zavedení minimální mzdy, ačkoliv ji FDP ve svém programu důrazně odmítá⁹⁷ a toto stanovisko Rösler potvrdil slovy: „*Wir sind gegen einen allgemeinen flächendeckenden Mindestlohn. Jetzt und in aller Zukunft.*“⁹⁸ Přesto v tomto ohledu působily signály strany poněkud dvojace a strana přišla o jeden z prvků programu, kterým se odlišovala od svých konkurentů a který byl pro některé skalní příznivce FDP klíčový.⁹⁹ Částečně se však podařilo situaci zachránit právě díky krokům politických oponentů, které daly FDP příležitost k obnovení sociálně-tržní profilace. Bylo to jednak červnové rozhodnutí Angely Merkelové o prodloužení platnosti tzv. *Solidaritätszuschlag* i po roce 2019 a jednak plány SPD a Zelených na výrazné navýšení daní, které liberálům umožnily znovuotevřít debatu o snižování daní a svou kampaň podpořit hesly „*Soli abschaffen. Deutschland entlasten*“, „*Keine neuen Schulden – keine neuen Steuern*“ nebo „*Gerechtigkeit statt Umverteilung*“¹⁰⁰. Ačkoliv FDP během předvolebních debat přiznala, že o snižování daní lze uvažovat pouze v případě vyrovnání státního rozpočtu, podařilo se jim zacílit na část svých ekonomicky motivovaných voličů.¹⁰¹

Navzdory skutečnosti, že volbám do zemského sněmu v Bavorsku předcházelo několik dalších dílčích neúspěchů FDP, teprve po zisku pouhých 3,3 % hlasů v těchto volbách

⁹⁵„Německu se daří dobře“, (překlad BK).

⁹⁶„To není sociálně-tržní hospodářství. Výkon se musí vyplatit. Kdo pracuje, musí mít více než ten, kdo nepracuje.“, (překlad BK).

⁹⁷Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 120.

⁹⁸„Jsme proti plošné minimální mzdě, nyní i do budoucna.“, (překlad BK). „Skandal: Die FDP folgt ihren Prinzipien!“, Die Zeit, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2012-03/schlecker-fdp-insolvenz>, staženo 10. 5. 2018.

⁹⁹Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 121.

¹⁰⁰„Zrušit Soli – ulevit Německu“, „Žádné nové dluhy – žádné nové daně“, „Spravedlnost místo přerozdělování“, (překlad BK).

¹⁰¹Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 122–123.

si vedení strany uvědomilo závažnost situace¹⁰² a snažilo se apokalyptickými hesly „*Es geht um Deutschland*“ a „*Es geht um alles*“¹⁰³ zmobilizovat voliče. Poté, co se deset dní před volbami do Bundestagu jasně vyslovili pro koalici s CDU/CSU a ostatní koaliční partnerství vyloučili, zahájili liberálové kampaň založenou na domnělém soucitu takticky smýšlejících voličů Unie, toužících po pokračování černo-žluté koalice, tzv. *Leihstimmenkampagne* a k volebním heslům na plakátech přibýlo „*Jetzt geht's ums Ganze – Zweitstimme FDP*“.¹⁰⁴ Unijní strany na toto zoufalé gesto reagovaly velmi ofenzivně¹⁰⁵ a daly jasně najevo, že stojí i o druhé hlasy svých voličů. Negativní emoce panující vůči závěru volební kampaně FDP byly částečně podpořeny i mediálními komentáři, které mluvily o tom, že celá záležitost s *Leihstimmenkampagne* je jen logickým vyústěním uplynulého volebního období, během něž strana vytrvale pracovala na svém umenšení.¹⁰⁶ FDP tímto krokem zredukovala svou roli výhradně na roli funkční strany a svou kampaň zcela obsahově vyprázdnila. Tento proces dovršil Rainer Brüderle prohlášením „*Wer Merkel haben will, wählt auch FDP*“.¹⁰⁷

Přes nezdary provázející vládu černo-žluté koalice, výrazný pokles oblíbenosti FDP a propad v mnoha zemských volbách, představoval výsledek voleb do Bundestagu pro všechny zúčastněné značný šok. Volební průzkumy v období těsně před volbami totiž shodně předpovídaly liberální straně zisk 5–6 % hlasů a tedy těsný vstup na půdu Spolkového sněmu.¹⁰⁸

3.2 Krize ve vedení FDP

K negativní image FDP přispěli v nemalé míře také hlavní straničtí představitelé a časté poziční rošády v rámci strany.¹⁰⁹ V době voleb do Bundestagu v roce 2009 byl spolkovým předsedou strany Guido Westerwelle, který tento post zaujímal již od roku 2001. Kromě toho působil v letech 2009–2013 jako spolkový ministr zahraničí. Podle průzkumů nepatřil nikdy mezi nejoblíbenější ministry zahraničí, nejlepšího výsledku se mu podařilo dosáhnout krátce po volbách 2009, záhy ale jeho oblíbenost klesla na negativní hodnoty, kde se držela celý rok 2010.¹¹⁰ Byl mu vytýkán nedostatečný nadhled ve vnitrostátních záležitostech způsobený jeho

¹⁰²Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 57–58.

¹⁰³„Jde o Německo“, „Jde o všechno“, (překlad BK).

¹⁰⁴„Nyní jde o všechno – druhý hlas pro FDP“, (překlad BK). Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 123–124.

¹⁰⁵Ibid., 62. Srov. Jung, Schroth, Wolf, „Angela Merkels Sieg“, 10.

¹⁰⁶Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 124.

¹⁰⁷„Kdo chce Merkelovou, volí také FDP“, (překlad BK). Ralf Tils a Joachim Raschke. „Strategie zählt“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013), 25.

¹⁰⁸Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 108 a 125.

¹⁰⁹Korte, Switek, „Regierungsbilanz“, 6.

¹¹⁰Viz příloha č.3, Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 110.

angažovaností jakožto předsedy jedné z vládnoucích koaličních stran a směšování služebních, stranických a osobních záležitostí na služebních cestách. Od léta 2010 se stále častěji na Westerwelleho adresu ozývaly kritické hlasy i z řad FDP, které vyvrcholily v prosinci téhož roku otevřenou mediální diskusí o jeho propuštění z postu předsedy. Westerwelle se ovšem dobrovolně postu vzdát nechtěl, jeho potenciální nástupci z řad mladých liberálů ve vedoucích pozicích, jako např. generální tajemník Christian Lindner, zemský předseda Severního Porýní-Vestfálska Daniel Bahr nebo ministr zdravotnictví Philipp Rösler nechtěli ohrozit svou politickou kariéru převzetím role „královraha“ a starším funkcionářům, např. ministru hospodářství Rainer Brüderlemu se úloha „přechodného řešení“ nezdála dost důstojná.¹¹¹

Vylepšit si pověst se Westerwellemu částečně podařilo díky některým zahraničně-politickým krokům. Osobně přivezl zpět do Německa dva žurnalisty vězněné v Íránu, cestoval po místech spjatých s Tuniskou revolucí, podpořil proces demokratizace v Egyptě dovršený pádem prezidenta Mubáraka a zasadil se o přísnější postup EU vůči libyjskému vládci Kaddáfímu. Tato snaha ovšem záhy vzala za své, když se Německo v březnu 2011 v rámci Rady bezpečnosti OSN zdrželo hlasování o rezoluci ohledně zřízení bezletové zóny nad Libyí, čímž si rozhněvalo důležité západní spojence a zejména Francii.¹¹² Nejen následkem této situace utrhla FDP porážku ve volbách do zemského sněmu v Sasku-Anhaltsku a Porýní-Falci, kde přišla o všechna křesla, a v Bádensku-Württembersku získala polovinu hlasů oproti minulým volbám. Westerwelle následně oznámil, že v květnu 2011 již nebude znovu kandidovat na předsedu strany.¹¹³

Novým předsedou se stal ministr zdravotnictví Philipp Rösler. Již první týdny ve funkci ovšem provázely vnitrostranické zmatky a mocenské boje ohledně personálních změn ve vedoucích pozicích, které přispěly k počáteční nedůvěře obyvatel ve vůdčí schopnosti nového předsedy. Post ministra hospodářství převzal po Raineru Brüderlem právě Rösler, Brüderle se stal předsedou frakce namísto Brigit Homburger a uvolněné místo ministra zdravotnictví přijal Daniel Bahr. Na květnovém spolkovém sjezdu strany FDP oznámila, že Westerwelle nadále zůstane ve funkci ministerstva zahraničí.¹¹⁴

Statistiky oblíbenosti nového předsedy nesvědčí příliš v jeho prospěch. Zpočátku se pohyboval v negativních hodnotách, následně lehce stoupl, ale v příštím půlroce se umisťoval

¹¹¹Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 111–112.

¹¹²Ibid., 113. Srov. „UN verhängen Flugverbotszone über Libyen“, Die Zeit, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2011-03/libyen-uno-flugverbotszone>, staženo 11. 5. 2018.

¹¹³Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 114.

¹¹⁴Ibid., 114–115.

dokonce hůře než Westerwelle a v srpnu 2012 se nedostal mezi 10 nejvlivnějších německých politiků. Do této skupiny se mu podařilo vrátit až na konci listopadu, znovu z ní ale vypadl od května do července 2013 a dokonce krátce před volbami do Bundestagu.¹¹⁵ Očekávání, která mladý politik zpočátku ve společnosti vzbuzoval mj. svým slibem „*Ab heute wird die FDP liefern*“¹¹⁶, se mu nepodařilo naplnit, o čemž svědčí i mediální komentáře v rámci tzv. *100-Tage-Bilanz*: „*Er habe bisher geliefert: Nichts.*“¹¹⁷ nebo „*Vor allem stellt sich die Frage: Wofür steht der FDP-Chef eigentlich*“¹¹⁸. Navzdory svému sympatickému vystupování se Rösler nedokázal dostatečně profilovat a prosadit slibované změny. FDP se ve volebních průzkumech stále pohybovala mezi 3–4 % a nepomohly ani Röslerovy pokusy přesvědčit veřejnost proklamací „soucitého liberalismu“ a prohlášením, že FDP se zajímá především o obyčejné lidi a jejich každodenní život.¹¹⁹ Navíc Westerwelle opět uškodil své pověsti, když v srpnu 2011 poprvé vyjádřil obdiv a vděk vojenským jednotkám NATO, které pomohly libyjským povstalcům k vítězství. Do této chvíle se ocenění vojenského nasazení navzdory tlaku ze strany FDP zdráhal a místo toho navyšoval sankce uvalené na Kaddáfího režim.¹²⁰ Krizová situace liberální strany se ještě prohloubila po porážkách v zářijových volbách do zemského sněmu v Mecklenbursku- Předním Pomořansku a do poslanecké sněmovny v Berlíně. V obou případech FDP ztratila zhruba tři čtvrtiny voličů a tím i své mandáty.¹²¹

Stále silněji se ozývaly hlasy mluvící o Raineru Brüderlem jako o možném Röslerově nástupci. Situaci se Röslerovi na chvíli podařilo obrátit ve svůj prospěch, když se v otázce volby spolkového prezidenta postavil proti kancléřce za kandidáta Joachima Gaucka. S další dramatickou porážkou a opětovnou ztrátou parlamentních křesel ve volbách do zemského

¹¹⁵Viz příloha č. 4, Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 115.

¹¹⁶„Ode dneška bude FDP produkovat“, (překlad BK). „Rösler: Ab heute wird die FDP liefern“, Tagesspiegel, <https://www.tagesspiegel.de/politik/parteitag-roesler-ab-heute-wird-die-fdp-liefern/4175082.html>, staženo 11. 5. 2018.

¹¹⁷„Dodnes nevyprodukoval nic“, (překlad BK). „Lieferant mit leerem Lager“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/philipp-roesler-seit-tagen-fdp-chef-lieferant-mit-leerem-lager-1.1132103>, staženo 11. 5. 2018.

¹¹⁸„Hlavní otázkou je, co vlastně šéf FDP zastupuje“, (překlad BK). „Der talentierte Herr Rösler gibt Rätsel auf“, Spiegel Online, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/100-tage-bilanz-als-fdp-chef-der-talentierte-herr-roesler-gibt-raetsel-auf-a-778995.html>, staženo 11. 5. 2018.

¹¹⁹Doslova „Wir müssen uns mit unseren liberalen Antworten auf die Lebenswirklichkeit der Menschen, auf deren Alltag konzentrieren“, „Nyní se musíme soustředit na liberální odpověď na životní realitu lidí, na jejich každodenní život.“, (překlad BK). „Rösler: Ab heute wird die FDP liefern“, Tagesspiegel, <https://www.tagesspiegel.de/politik/parteitag-roesler-ab-heute-wird-die-fdp-liefern/4175082.html>, staženo 11. 5. 2018. Srov. Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 116.

¹²⁰„Westerwelle vollzieht Kehrtwende bei NATO-Militäreinsatz“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/die-deutschen-und-der-krieg-in-libyen-westerwelle-vollzieht-kehrtwende-bei-nato-militaereinsatz-1.1135764>, staženo 11. 5. 2018.

¹²¹Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 116.

sněmu v Sársku v březnu 2012 se ovšem hlasy o rychlém konci současného předsedy začaly ozývat nanovo.¹²² Následující měsíce se nesly ve znamení roztržek mezi Röslerem, Westerwellem a šlesvicko-holštýnským poslancem FDP Wolfgangem Kubickim, který kritizoval Röslera za jeho slabé vystupování a programové směřování strany, vytýkal mu mimo jiné používání bezobsažných a abstraktních pojmů, ovšem poněkud výsměšným způsobem.¹²³ V srpnu se spor stočil na zaměření volební kampaně. Zatímco Rösler prosazoval tradiční liberální pozici vymezující se vůči SPD a Zeleným, Kubicki navrhoval otevřít se možnosti koalice s těmito opozičními stranami. V listopadu téhož roku se spor rozhořel znovu, tentokrát byla Röslerovi vyčítána nestálost v otázce směřování EU.¹²⁴ Na konci prosince se Rösler pokusil zmobilizovat skalní voliče FDP a upravit směřování strany vydáním programového prohlášení sestávajícího z postojů liberálů k aktuálním problémům. Mimo jiné zde proklamoval odmítnutí minimální mzdy, jejíž zavedení mezitím podpořila i CDU/CSU nebo další deregulaci pracovního trhu uvolněním ochrany před výpovědí a rozvoji pracovních míst se smlouvou na dobu určitou, přestože diskuse o zvětšující se propasti mezi bohatými a chudými nabírala tou dobou na intenzitě. Dolnosaská frakce FDP, kterou v lednu 2013 očekávaly volby do zemského sněmu, se tímto prohlášením cítila velmi ohrožena.¹²⁵ Přetrvávající vnitrostranické roztržky navíc vyvrcholily požadavkem ministra ekonomické spolupráce a rozvoje Dirka Niebela, předneseným na tříkrálovém sjezdu strany, na okamžité odstoupení vedoucích představitelů.¹²⁶

K překvapení všech se ovšem FDP tentokrát podařilo překonat 5% hranici potřebnou pro udržení se v parlamentu. Rösler využil situace a nabídl Brüderlemu nejen místo lídra kandidátky, ale zároveň své předsednictví, přičemž počítal s tím, že po právě vyhraných volbách na sebe tuto roli „královraha“ Brüderle nevezme. Nakonec vedení FDP 21. ledna 2013 rozhodlo, že představiteli volební kampaně budou jak Brüderle jakožto „tvář a hlava“ strany, tak Rösler jako její předseda. U voličů se toto rozhodnutí s přílišným nadšením nesetkalo, pouhá třetina v něm spatřovala zlepšení šancí v nadcházejících volbách. Brüderleho pověst navíc záhy utrpěla obviněním z úst reportérky magazínu *Stern*, která politika obvinila z nevhodných poznámek na svou adresu v hotelovém baru v lednu 2012, v předvečer tradičního tříkrálového sjezdu strany. Článek, v němž novinářka obvinění uveřejnila,

¹²²Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 117–118.

¹²³Doslova „Wachstum, was soll das denn sein? Familienwachstum? Haarwachstum?“, „Růst, copak to má být? Růst rodiny? Růst vlasů?“, (překlad BK). „Kubicki rechnet mit Rösler ab“, *Süddeutsche Zeitung*, <http://www.sueddeutsche.de/politik/streit-in-der-fdp-kubicki-rechnet-mit-roesler-ab-1.1327896>, staženo 11. 5. 2018.

¹²⁴Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 118.

¹²⁵„Niedersachsen-FDP sauer auf Rösler“, N-TV, <https://www.n-tv.de/politik/Niedersachsen-FDP-sauer-auf-Roesler-article9863491.html>, staženo 11. 5. 2018.

¹²⁶Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 119.

rozpoutal širokou veřejnou debatu na téma sexismu. FDP se nicméně k Brüderlemu zachovala solidárně a v březnu 2013 ho zvolila lídrem kandidátky.¹²⁷ Následkem nešťastného úrazu však Brüderle od poloviny června do poloviny srpna zcela vypadl z volebního boje, a ani po svém návratu na politickou scénu si ve volebních průzkumech nevedl příliš dobře, krátce před volbami s jeho prací nebyly spokojené dvě třetiny občanů, a získal také nejhorší hodnocení ze všech lídrů kandidátek.¹²⁸ S Röslerovou politickou činností vyjádřilo nespokojenost dokonce 80 % voličů, a všeobecně byl hodnocen ještě hůře než Brüderle. Na milost byl do jisté míry vzat Westerwelle, jehož hodnocení se od počátku roku 2012 kontinuálně zvyšovalo v důsledku koncentrace na roli ministra zahraničí a absence dalších politických přešlapů. Díky jeho nasazení se z něj postupně stal „tažný kůň“ kampaně. Ačkoliv jeho celkové hodnocení v porovnání s předchozími dvěma vyznívalo pozitivně, až do konce volebního období se mu nepodařilo dostat z negativních čísel.¹²⁹ Na základě dramatické prohry FDP ve volbách do Bundestagu 2013 Philipp Rösler oznámil odstoupení z funkce předsedy strany¹³⁰, na jeho místo byl zvolen poslanec FDP Christian Lindner.¹³¹

3.3 Ekonomická krize

Kromě mnoha nezdarů FDP během volebního období a krize ve vedení strany mohly k fatálním výsledkům voleb do Bundestagu 2013 přispět také vnější faktory, zejména celosvětová finanční a hospodářská krize, která vypukla v roce 2007 v USA a Německo dostihla na podzim roku 2008.¹³² Zemské banky začaly postupně žádat stát o pomoc ve formě tzv. *Rettungspakette*. V polovině listopadu byla oficiálně vyhlášena hospodářská recese.¹³³ Obecně lze říci, že voliči byli s krizovým managementem tehdejší velké koalice tvořené CDU/CSU a SPD spokojeni a oceňovali zejména schopnosti kancléřky Angely Merkelové.¹³⁴ Otázka přístupu ke krizové finanční situaci některých členských států EU a realizace německých záchranných opatření v miliardové výši ovšem byla přijímána různě. Na jedné

¹²⁷Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 120–121.

¹²⁸Ibid., 122. Srov. Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 59–60.

¹²⁹Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 122.

¹³⁰„Rösler kündigt Rücktritt an, Lindner will übernehmen“, Spiegel Online, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundestagswahl-fdp-chef-roesler-kuendigt-ruecktritt-an-a-923927.html>, staženo 11. 5. 2018.

¹³¹„Christian Lindner mit 79 Prozent zum Parteichef gewählt“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/bundesparteitag-christian-lindner-mit-prozent-zum-fdp-partechef-gewaehlt-1.1838205>, staženo 11. 5. 2018.

¹³²Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 49.

¹³³„Die Konjunktur kippt“, Tagesschau, <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/chronologiefinanzmarktkrise108.html>, staženo 12. 5. 2018.

¹³⁴Wer wählte wie, 42. Srov. Schoofs, Treibel, „Wettbewerbsstrategien“, 49. a Korte, Switek, „Regierungsbilanz“, 7.

straně stáli příznivci evropské solidarity a intervenční politiky, na straně druhé zastánci sociálně-tržního hospodářství a státní suverenity.¹³⁵ Vrcholem vyjádření těchto neshod bylo hlasování členů FDP o postoji k ESM v prosinci 2011, které však kvůli nedostatečnému počtu hlasujících nemělo na další vládní postupy v otázce evropské solidarity vliv. Ačkoliv se tedy konkrétní pozice jednotlivých politických stran do jisté míry lišily, obecně panoval jak mezi koaličními partnery CDU/CSU a FDP, tak mezi opozičními stranami SPD a Zelenými, proevropský konsensus. Pouze sněmovní frakce strany Die Linke hlasovala proti solidárním opatřením. Otázkou zůstává, do jaké míry drobné nuance v postoji k sanaci rozpočtů zadlužených států reflektovala společnost.¹³⁶

Ztělesněním tradičního euro-skeptického postoje se stala až strana Alternative für Deutschland (AfD), založená teprve v únoru 2013, tedy relativně krátce před volbami do Bundestagu. Poprvé se tak na politické scéně objevila strana, která nabídla voličům platformu pro vyjádření jednoznačného nesouhlasu s německými záchrannými opatřeními na pomoc zadluženým státům a požadavku na vystoupení z eurozóny. Svou hlasitou kritikou stávající situace AfD otevřela ve společnosti rozsáhlou diskusi na toto téma, umožňující občanům utvořit si na problematiku komplexní názor, a tím přispěla také k polarizaci voličů.¹³⁷

Nesouhlasný přístup k evropské solidaritě se mohl projevit ve volebních hlasech připisovaných AfD. Určit, která politická strana nejvíce těžila naopak ze souhlasu voličů se záchrannými mechanismy, není právě kvůli výše zmiňovanému rámcově jednotnému postoji koaličních i opozičních stran jednoduché. Pokud bychom předpokládali, že hlavní roli v tomto ohledu sehrála prominentnost jednotlivých aktérů, nejvíce hlasů by si pravděpodobně připsala CDU/CSU, zejména díky klíčové roli kancléřky Merkelové v otázce stability eura a celé EU.¹³⁸

Celé volební období 2009–2013 bylo provázáno politickými nezdary. Již od počátku se ukázaly programové neshody s koaliční CDU/CSU, zejména ohledně snižování daní, na němž byla z velké části postavena volební kampaň FDP v roce 2009. K vnitřním neshodám ve straně přispěly především spory ohledně postoje k finanční krizi EU. Problémy ve vedení FDP působily nejen vnitřní destabilizaci strany, ale budily negativní dojem i navenek. Volba

¹³⁵Harald Schoen, Agatha Rudnik, „Wirkungen von Einstellungen zur europäischen Schulden- und Währungskrise auf das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2013“ v *Wahlen und Wähler: Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 2013*, ed. Harald Schoen, Bernhard Weßels, (Berlin: Springer VS, 2016), 136.

¹³⁶Schoen, Rudnik, „Wirkungen“, 137.

¹³⁷Ibid., 137–139.

¹³⁸Ibid., 139.

nového předsedy strany, kdy do čela namísto Guida Westerwelleho nastoupil Philipp Rösler, nepřinesla očekávané změny, naopak přispěla k celkovému dojmu nestálosti, nerozhodnosti a nesouladu v programové orientaci liberálů a jejich jednotlivých politických krocích. Navíc se v únoru 2013 zformovala strana AfD, která svým výrazně euro-skeptickým postojem nabídla voličům prostor k vyjádření nesouhlasu s postupy FDP ohledně sanace zadlužených členských států EU.

Závěr

Skutečnost, že FDP ve volbách do Bundestagu v roce 2013 utrpěla historickou porážku a kvůli zisku pouhých 4,8 % hlasů se jí tak vůbec poprvé od jejího vzniku v roce 1948 zavřely dveře pro vstup na půdu Spolkového sněmu, představovala nejen pro stranu samotnou značné překvapení. Tato bakalářská práce analyzovala možné příčiny fatálního propadu liberální strany, který je zarážející zejména v kontrastu s historicky naopak nejvyšším ziskem 14,6 % v předcházejících volbách do Bundestagu v roce 2009.

Teoretická část práce se věnovala vzniku a vývoji liberální ideologie jako takové, a zejména historii německého ordoliberalismu, který se v poválečném období transformoval v sociálně-tržní hospodářství a do velké míry přispěl k úspěchu německého hospodářského zázraku. Hlavní principy sociálně-tržního hospodářství představují volný trh, svobodu a zároveň zodpovědnost jedince a minimální zásahy státu do ekonomiky a do života společnosti obecně. Koncept sociálně-tržního hospodářství přijala za své strana FDP vzniklá v roce 1948.

Analytická část bakalářské práce nejprve srovnala volební programy FDP k volbám do Bundestagu v letech 2009 a 2013. Stanovená hypotéza předpokládala částečný odklon programu z roku 2013 od liberálních hodnot, který mohl přispět ke ztrátě voličů, zejména z řad fundamentalistických příznivců sociálně-tržní politiky. Ukázalo se, že oba programy obsahují prvky, které jsou v souladu s liberálními principy - zejména podpora malých a středních podnikatelů, zjednodušení daňových systémů, snižování tzv. *Staatsquote*, a v oblasti řešení evropské finanční krize důraz na stabilizaci eura, odmítání eurobondů nebo evropských daní. Zároveň však některé body programů liberálním zásadám odporují – jedná se především o regulace v oblasti energetiky a ochrany životního prostředí, investice do vzdělání, výzkumu nebo infrastruktury, prosazování progresivního zdanění, vytváření pracovních míst či prioritní sanace státního rozpočtu. Celkově jsou oba programy široce pojaté, obsažné a nepřehledné, jednotlivé body se opakují, někdy si protirečí. Programy se ovšem od sebe z hlediska absence sociálně-tržních principů nijak neliší, nedošlo tedy k potvrzení stanovené hypotézy a bylo nutné analyzovat další příčiny vedoucí k propadu FDP u voleb 2013.

Při bližším pohledu na volební období 2009–2013 začaly být některé faktory vedoucí k tak výraznému poklesu obliby liberálů patrné. Záhy se ukázaly první výrazné programové neshody koaličních partnerů FDP a CDU/CSU, zejména ohledně snižování daní, na němž FDP z velké části postavila svou volební kampaň a které se jim v důsledku nutnosti

konsolidace státního rozpočtu nepodařilo prosadit. Jediným výraznějším počinem v tomto ohledu bylo snížení DPH v hotelnictví, které ovšem skončilo fiaskem. Další přešlapy FDP představoval prudký názorový obrat ohledně *Energiewende* následkem jaderné havárie ve Fukušimě, vnitrostranické neshody ohledně postupů v krizi EU vyvolané euroskeptikem Schäfflerem, podpora rozšíření *Lohnuntergrenze* v období těsně před volbami a závěrečná obsahová redukce kampaně zaměřené především na úspěchy černo-žluté koalice, dovršená zoufalou prosbou o *Zweitstimmen* voličů Unie. Z hlediska prosazování liberální politiky zdařilé odmítnutí sanací firem Opel a Schlecker ani zásluhy FDP na zvolení Joachima Gaucka novým spolkovým prezidentem nedokázaly neúspěchy strany, potažmo celé koalice, vyvážit.

Na rozdíl od CDU/CSU v čele s kancléřkou Angelou Merkelovou, které voliči přisuzovali v udržení stability německé ekonomiky zásadní roli, si tyto úspěchy FDP připsat nedokázala, o čemž svědčí i propastný rozdíl v hodnocení spokojenosti s prací vlády. Zatímco Unie se po počátečním propadu po celé volební období udržovala relativně vysoko, liberálové se z negativních hodnot již nevymanili. Velký podíl na této skutečnosti měla osobnostní krize ve vedení strany. Nepříliš oblíbeného předsedu strany a zároveň ministra zahraničí Guida Westerwelleho vystřídal na postu předsedy v květnu 2011 relativně mladý Philipp Rösler, v nějž mnozí vkládali naději na naplnění slibů nového směru liberální politiky, zaměřenou na každodenní život obyčejných lidí. Tyto naděje byly ovšem záhy zklamány a Rösler čelil výtkám ohledně programové nestálosti, slabého vystupování a nejasného směřování strany. Jeho negativní pověst podpořily zejména časté spory se šlesvicko-holštýnským poslancem Wolfgangem Kubickim, liberálním „enfant terrible“. Celé volební období navíc provázely prohry ve volbách do zemských sněmů, které krizi ve straně a panující atmosféru výčitek pochopitelně prohlubovaly. Nakonec se představitelem kampaně kromě Röslera stal Rainer Brüderle, který byl zvolen lídrem kandidátky. Brüderle ovšem musel čelit obvinění ze sexistického chování, které proti němu vnesla novinářka magazínu Stern. Kromě toho si nešťastným pádem způsobil zlomeninu, která ho po tři měsíce zcela vyřadila z politického života. Ve volebních průzkumech oblíbenosti si z trojice hlavních představitelů strany těsně před volbami nakonec vedl nejlépe Westerwelle, ani on však nedocílil pozitivních hodnot.

Jedním z dalších aspektů, které přispěly k propadu FDP ve volbách, byl vznik silně euroskeptické populistické strany AfD v únoru 2013. Ta sice také se ziskem 4,7 % nedokázala prorazit na půdu Spolkového sněmu, svým jednoznačným odmítnutím státních intervencí v rámci stabilizace eura však mohla FDP připravit o některé fundamentálně liberální voliče. Z hlediska dalšího výzkumu by bylo zajímavé zamyslet se nad možnou rolí CDU/CSU jakožto strany, která se v posledních letech výrazně přiblížila středové pozici a pokusit se

analýzou jejích volebních programů z let 2009 a 2013 zjistit, zda nemohlo dojít k zahrnutí sociálně-tržních zásad do programu v takové míře, že FDP ztratila svou výjimečnost a tím i atraktivitu pro liberálně smýšlející voliče, o čemž svědčí některé povolební průzkumy. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce ovšem nebylo možné tento faktor analyzovat hlouběji.

Volby do Bundestagu v roce 2017 pro FDP v čele s předsedou strany Christianem Lindnerem představovaly úspěšný návrat na politickou scénu, byť straně zisk 10,7 % hlasů zajistil pouze místo v opozici. Přesto lze prohru FDP ve volbách do Bundestagu v roce 2013 považovat z hlediska německého stranického systému a historické role liberální strany jakožto pověstného jazýčku na vahách a její trvalé přítomnosti v parlamentu, ať již v pozici vládnoucí koalice nebo opoziční strany za událost ojedinělou a hodnou pozornosti.

Summary

The fact that FDP suffered a historical defeat in the 2013 federal election and failed to pass the 5% threshold for entering Bundestag for the first time in the party's history was rather surprising. This thesis analyses possible reasons of this failure, which is especially startling in contrast with the FDP's historically highest gain of 14,6 % in the 2009 election.

The theoretical part of this thesis deals with the beginning and development of the liberal ideology and the history of German ordoliberalism in particular, which transformed into the concept of social market economy after the World War II and contributed to the success of German *Wirtschaftswunder*. This concept was accepted by the FDP established in 1948.

The analytical part compares the FDP's election programmes 2009 and 2013. The estimated hypothesis assumed a partial departure from the liberal values in the 2013 programme, which could have contributed to the loss of fundamentally liberal voters. The results of the comparison show however, that the programmes correspond in all important areas, concerning especially the support of small and medium-sized businesses, simplifying of taxation system, reducing the *Staatsquote* or dealing with the financial crisis of the EU in terms of stabilising the Euro, refusal of Eurobonds or European taxes.

A closer look at the legislative term 2009–2013 shows some reasons of the failure of the liberal party, such as a dissonance between the coalition partners FDP and CDU/CSU, especially regarding the tax reduction, which FDP failed to push through due to the necessary national budget consolidation, an abrupt twist of FDP's attitude to *Energiewende* after the tragedy in Fukushima 2011, internal conflicts induced by the euro-sceptical deputy Schäffler, a supportive attitude to expanding the *Lohnuntergrenze* to some other constituent states or reducing the contents of the 2013 campaign to pointing out the success of the black-yellow coalition and begging for the *Zweitstimmen* of the CDU/CSU voters.

Although the common evaluation of the coalition's activity is rather positive, FDP by itself stayed in the negative values throughout the whole legislative period, as it, unlike the CDU/CSU led by Angela Merkel, failed to add the successful mastering of the economical crisis to its score. This was partially caused by the crisis in the FDP's leadership. The unpopular chairman and simultaneously a Foreign Minister Guido Westerwelle was replaced by Philipp Rösler, who however also wasn't able to fulfil the hopes of new liberal course focused on the daily life of ordinary people as he promised at the beginning of his term of office. Frequent arguments with a Schleswig-Holstein deputy Wolfgang Kubicki also

contributed to his negative reputation. However, Rösler managed to stay in charge until the 2013 election and became one of the FDP's election campaign faces alongside with Rainer Brüderle. Later on, Brüderle was confronted with an accusation of sexual harassment, and also had an injury, due to which he had to back out of the political scene for three months.

One of the other aspects of the party's failure could have been the establishment of the euro-sceptical party *Alternative für Deutschland* in February 2013. Its radical refusal of the state interventions in order to stabilise the Euro could have deprived FDP of some fundamentally liberal voters. It would also be interesting to take a closer look at the role of CDU/CSU as a party which has lately moved closer to the political centre and find out through the analysis of its 2009 and 2013 election programmes, whether it could have included the social market economy principles to such a large extent, it would deprive FDP of its uniqueness and attractiveness for liberal voters.

The 2017 federal election brought FDP with the gain of 10,7 % back to Bundestag. However, in terms of German party system and the role of FDP in it as well as its permanent presence in the Bundestag since 1948, the loss in the 2013 federal election can still be considered a unique and remarkable occurrence.

Bibliografické údaje

Primární zdroje:

Die Mitte stärken. Deutschlandprogramm 2009: Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2009. Hannover, 2009.

Bürgerprogramm 2013. Damit Deutschland stark bleibt: Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2013. Nürnberg, 2013.

Sekundární zdroje:

Abelshauer, Werner. *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*. München: C. H. Beck, 2004.

Ambrosius, Gerold. *Die Durchsetzung der Sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945–1949*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1977.

Armonk, Mark Skousen. *The Big Three In Economics*. New York: M. E. Sharpe, 2007.

Boaz, David. *Liberalismus v teorii a politice*. Praha: Liberální Institut, 2002.

Bruns, Tissy. „Mehr Optionen, gesunkene Erwartungen“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 51 (2009): 3–5.

Jesse, Eckhard. „Wer wählte wie? Eine Analyse der Bundestagswahl 2013“ v *Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen*, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014.

Jung, Matthias, Yvonne Schroth a Andrea Wolf. „Angela Merkels Sieg in der Mitte“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013): 9–20.

Kolb, Eberhard. *Deutschland 1918 – 1933: Eine Geschichte der Weimarer Republik*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, 2010.

Korte, Karl-Rudolf a Niko Switek. „Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013): 3–9.

Maczynska, Elzbieta a Piotr Pysz. „Liberalismus – Neoliberalismus – Ordoliberalismus.“ *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik* 139 (2014): 33–40.

Niedermayer, Oskar. „Von der dritten Kraft zur marginalen Partei: Die FDP von 2009 bis nach der Bundestagswahl 2013“, v *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*, ed. Oskar Niedermayer. Berlin: Springer VS, 2015, 103–134.

Ptak, Ralf. „Neoliberalism in Germany: Revisiting the Ordoliberal Foundations of the Social Market Economy.“ V *The road from Mont Pèlerin : The making of the neoliberal thought collective*, ed. Philip Mirowski, 98–138. Cambridge: Harvard University Press, 2009.

Schoen, Harald a Agatha Rudnik. „Wirkungen von Einstellungen zur europäischen Schulden- und Währungskrise auf das Wahlverhalten bei der Bundestagswahl 2013“ v *Wahlen und Wähler: Analysen aus Anlass der Bundestagswahl 2013*, ed. Harald Schoen, Bernhard Weißels. Berlin: Springer VS, 2016, 135–160.

Schoofs, Jan a Jan Treibel. „Depolarisierung und Multioptionalität? Wettbewerbsstrategien der Parteien in den Bundestagswahlkämpfen 2009 und 2013.“ V *Bilanz der Bundestagswahl 2013: Akteure und Strukturen*, ed. Eckhard Jesse, Roland Sturm, 47–64. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2014.

Smith, Adam. *Bohatství národů*. Praha: Liberální Institut, 2001.

Stammen, Theo. „Freie Demokratische Partei (F.D.P.).“ V *Programme der politischen Parteien in der Bundesrepublik*, ed. Rainer Kunz, Herbert Maier, Theo Stammen, 213–279. München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 1975.

Tils, Ralf a Joachim Raschke. „Strategie zählt“. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 48–49 (2013): 20–27.

Vorländer, Hans. „Die FDP zwischen Erfolg und Existenzgefährdung.“ V *Parteien in der Bundesrepublik Deutschland*, ed. Alf Mintzel a Heinrich Oberreuter, 237–275. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1990.

Wolfrum, Edgar. *Die geglü ckte Demokratie: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2006.

Internetové zdroje:

„Bundestagswahl 2009“, Tagesschau, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/2009-09-27-BT-DE/>, staženo 26. 5. 2018.

„Bundestagswahl 2013“, Tagesschau, <https://wahl.tagesschau.de/wahlen/2013-09-22-BT-DE/index-content.shtml>, staženo 26. 5. 2018

„Christian Lindner mit 79 Prozent zum Parteichef gewählt“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/bundesparteitag-christian-lindner-mit-prozent-zum-fdp-partiechef-gewaehlt-1.1838205>, staženo 11. 5. 2018.

„Der talentierte Herr Rösler gibt Rätsel auf“, Spiegel Online, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/100-tage-bilanz-als-fdp-chef-der-talentierte-herr-roesler-gibt-raetsel-auf-a-778995.html>, staženo 11. 5. 2018.

„Die Konjunktur kippt“, Tagesschau, <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/chronologiefinanzmarktkrise108.html>, staženo 12. 5. 2018.

„FDP ist tot, lang lebe der Liberalismus!“, Stern, <https://www.stern.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2013-die-fdp-ist-tot--lang-lebe-der-liberalismus--3906358.html>, staženo 18. 5. 2018.

„(K)eine Ampel gegen Fehlernährung“, Telepolis, <https://www.heise.de/tp/features/K-eine-Ampel-gegen-Fehlernaehrung-3417781.html>, staženo 12. 5. 2018.

„Knapper Sieg über Euro-Skeptiker“, Frankfurter Allgemeine Zeitung, <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/fdp-mitgliederentscheid-knapper-sieg-ueber-euro-skeptiker-11565818.html>, staženo 12. 5. 2018.

„Kubicki rechnet mit Rösler ab“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/streit-in-der-fdp-kubicki-rechnet-mit-roesler-ab-1.1327896>, staženo 11. 5. 2018.

„Lieferant mit leerem Lager“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/philipp-roesler-seit-tagen-fdp-chef-lieferant-mit-leerem-lager-1.1132103>, staženo 11. 5. 2018.

„Niedersachsen-FDP sauer auf Rösler“, N-TV, <https://www.n-tv.de/politik/Niedersachsen-FDP-sauer-auf-Roesler-article9863491.html>, staženo 11. 5. 2018.

„Rösler: Ab heute wird die FDP liefern“, Der Tagesspiegel, <https://www.tagesspiegel.de/politik/parteitag-roesler-ab-heute-wird-die-fdp-liefern/4175082.html>, staženo 11. 5. 2018.

„Rösler kündigt Rücktritt an, Lindner will übernehmen“, Spiegel Online, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundestagswahl-fdp-chef-roesler-kuendigt-ruecktritt-an-a-923927.html>, staženo 11. 5. 2018.

„Skandal: Die FDP folgt ihren Prinzipien!“, Die Zeit <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2012-03/schlecker-fdp-insolvenz>, staženo 10. 5. 2018.

„Sozialliberale Koalition und innere Reformen“, Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/izpb/10109/sozialliberale-koalition-und-innere-reformen?p=1>, staženo 26. 5. 2018.

„UN verhängen Flugverbotszone über Libyen“, Die Zeit, <https://www.zeit.de/politik/ausland/2011-03/libyen-uno-flugverbotszone>, staženo 11. 5. 2018.

„Westerwelle vollzieht Kehrtwende bei NATO-Militäreinsatz“, Süddeutsche Zeitung, <http://www.sueddeutsche.de/politik/die-deutschen-und-der-krieg-in-libyen-westerwelle-vollzieht-kehrtwende-bei-nato-militaereinsatz-1.1135764>, staženo 11. 5. 2018.

Seznam grafů

Graf 1 – Volby do Bundestagu 2009	11
Graf 2 – Volby do Bundestagu 2013	11

Seznam příloh

PŘÍLOHA Č. 1: SPOKOJENOST OBYVATELSTVA S ČINNOSTÍ VLÁDY (OBRÁZEK).....	I
PŘÍLOHA Č. 2: POLITICKÁ NÁLADA VE VZTAHU K FDP (OBRÁZEK).....	I
PŘÍLOHA Č. 3: VŠEOBECNÉ HODNOCENÍ MINISTRŮ ZAHRANIČÍ (OBRÁZEK).....	II
PŘÍLOHA Č. 4: VŠEOBECNÉ HODNOCENÍ WESTERWELLE X RÖSLER (OBRÁZEK).....	II
PŘÍLOHA Č. 5: HODNOCENÍ FDP A JEJÍHO VEDENÍ (OBRÁZEK).....	III

Přílohy

Příloha č. 1: Spokojenost obyvatelstva s činností vlády (obrázek)

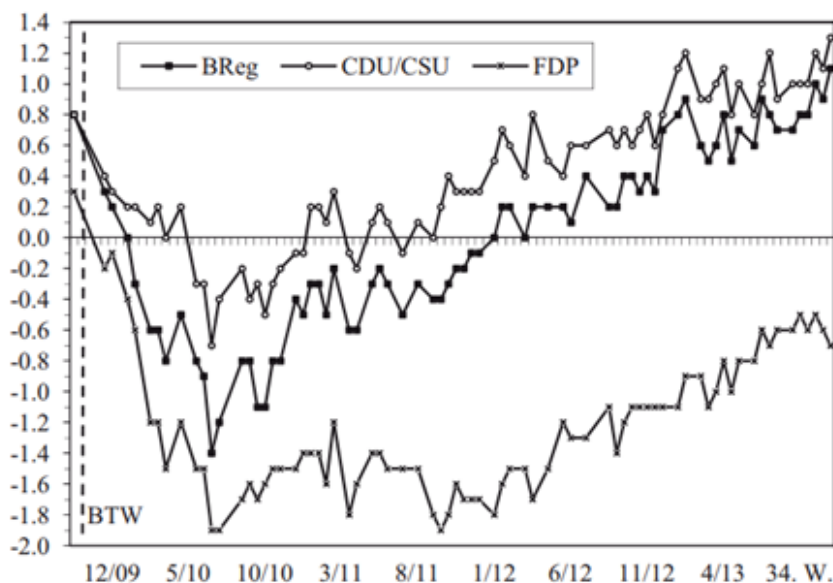

Abb. 1 Zufriedenheit der Bevölkerung mit der Regierungsarbeit (Mittelwerte; -5=sehr unzufrieden, +5=sehr zufrieden). (Quelle: FGW-Politbarometer, div. Ausg.)

Zdroj: Niedermayer, Oskar. „Von der dritten Kraft zur marginalen Partei: Die FDP von 2009 bis nach der Bundestagswahl 2013“, v *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*, ed. Oskar Niedermayer. Berlin: Springer VS, 2015, 106.

Příloha č. 2: Politická nálada ve vztahu k FDP (obrázek)

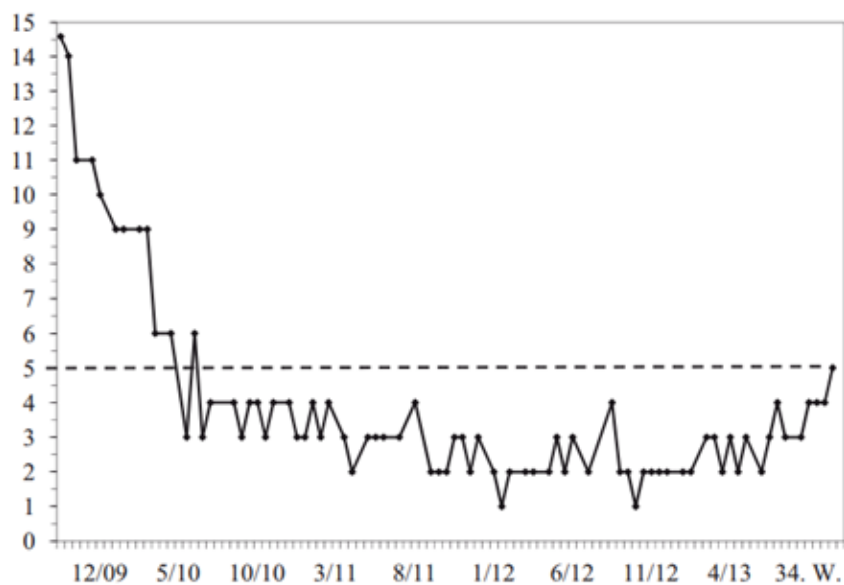

Abb. 2 Politische Stimmung: FDP (in Prozent). (Quelle: FGW-Politbarometer, div. Ausg.)

Zdroj: Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 107.

Příloha č. 3: Všeobecné hodnocení ministrů zahraničí (obrázek)

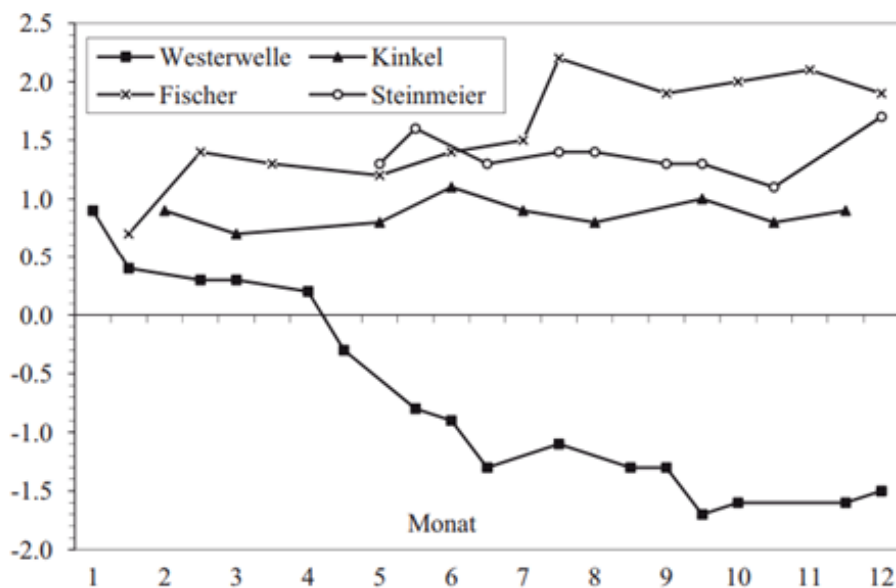

Abb. 4 Allgemeine Beurteilung des jeweiligen Außenministers(MW; -5=halte gar nichts, +5=halte sehr viel von...). (Quelle: FGW-Politbarometer, div. Ausg.)

Zdroj: Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 111.

Příloha č. 4: Všeobecné hodnocení Westerwelle x Rösler (obrázek)

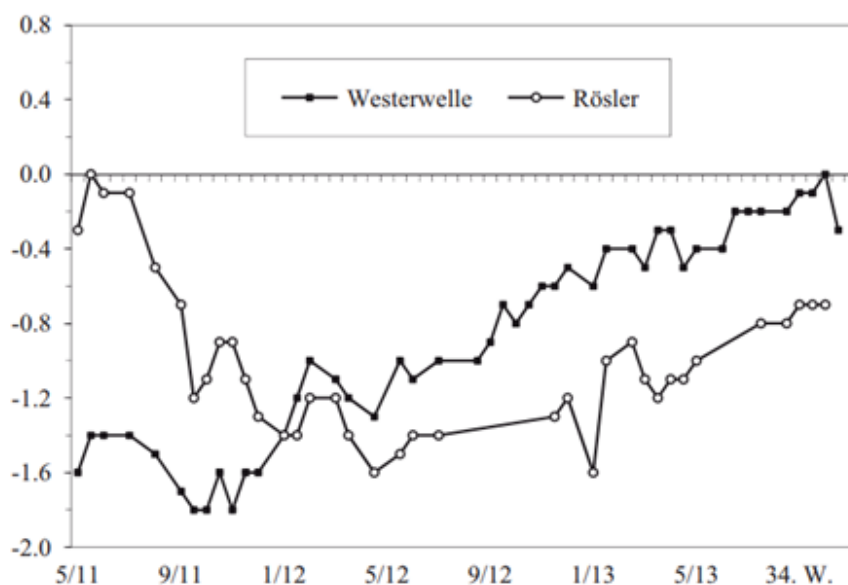

Abb. 5 Allgemeine Beurteilung: Westerwelle und Rösler (MW; -5=halte gar nichts, +5=halte sehr viel von...). (Quelle: FGW-Politbarometer, div. Ausg.)

Zdroj: Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 116.

Příloha č. 5: Hodnocení FDP a jejího vedení (obrázek)

Tab. 1 Orientierungen gegenüber der FDP und ihrem Spitzenpersonal. (Quellen: Forschungsgruppe Wahlen 2013b und Infratest dimap 2013b (Vorwahlumfragen und Wahltagebefragungen) sowie Politbarometerumfragen der Forschungsgruppe Wahlen.)

	2013	2009
1. Allgemeine Bewertung der Partei (Mittelwerte; Skala von -5 bis +5)	-0,9	0,6
2. Unzufriedenheit mit der Arbeit der FDP in der Bundesregierung (% weniger/gar nicht zufrieden)	82	-
3. Problemlösungskompetenzen (%)		
– Generelle Problemlösungskompetenz („Die wichtigsten Probleme Deutschlands lösen“)	1	5
– „Die Wirtschaft in Deutschland voranbringen“	3	14
– „Eine gute Steuerpolitik betreiben“	6	19
– „Arbeitsplätze sichern und neue schaffen“	2	9
– „Die Euro- und Schuldenkrise in den Griff bekommen“	1	-
4. Ansichten zur FDP (%)		
– „Hat vor der letzten Wahl viel versprochen und fast nichts davon umgesetzt“	83	-
– „Kümmert sich zu stark um die Interessen bestimmter Wählergruppen“	79	-
– „Hat in den letzten Jahren nichts bewegt“	70	-
– „Ist die einzige Partei, die Steuererhöhungen verhindern kann“	9	-
– „Ist eine Partei der sozialen Kälte“	57	46
5. Allgemeine Bewertung der Spitzenpolitiker (Mittelwerte; Skala von -5 bis +5)		
– Rainer Brüderle	-0,5	-
– Philipp Rösler	-0,7	-
– Guido Westerwelle	-0,3	0,6

Zdroj: Niedermayer, „Von der dritten Kraft“, 127.